

AZ ÖNÁLLÓ GYULAI EVANGÉLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG MEGALAKULÁSA ÉS KEZDETI ÉVEI

– Németh Csaba –

Az egyházközség újjászervezése

Az 1920-as népszámlálás szerint 663 evangélikus élt Gyulán, azaz a húsz évvel korábbi helyzethez képest csökkent a számuk mintegy 100 fővel. A város lakosságának mindössze a 2,7%-át tették ki.¹

Dr. Ladics László felügyelő, Süle József gondnok és Vidovszky Kálmán főgimnáziumi vallástanár az alábbi felhívást tette közzé 1921. január 8-án: „*A Gyulán és a város környékén, szétszórta élő evangélikus testvéreket már néhány éve összehoztuk egyházi szervezetbe, de a háború, s az azt követő szörnyű bonyodalmak lehetetlenné tették, hogy a szétszórta nyáj egybegyűlve erősödjék... Most újra össze akarjuk gyűjteni evangélikus testvéreinket, hogy a már régen megalapított egyházunkat tovább fejlesszük, közös erővel felvirágoztassuk... arról van szó, hogy apáink szent hitét, evangéliumi világosságát ápoljuk, fejlesszük lelkünk gyönyörűségére és üdvösségére.*”² Az átélt borzalmak, a forradalmak és a román megszállás viszontagságai megnövelték az emberek igényét egy intenzívebb hitélet, a vallásgyakorlás iránt.

A felhívás aláírói azt kérték, hogy az evangélikusok az egyházközségbe történő felvételük céljából jelentkezzenek a gondnoknál, s egyúttal arról is nyilatkozzanak, hogy mennyi egyházi adót hajlandóak az elmúlt időre megtéríteni.³

A felhívás elérte a célját. 1921. március 27-én, a Károlyi Sándor út 6. szám alatti elemi iskolában tartott húsvéti istentiszteletet követően, május 5-én úrvacsora osztásra is sor került.⁴ Ezután kezdett megélni igazán az egyházközségbeli hitélet. Május 15-én ismét hallgathattak istentiszteletet a hívek, a június 12-i összejövetelt követően pedig közgyűlés megtartását is tervezték, de ez akkor – számunkra ismeretlen okok miatt – elmaradt. A szeptember 25-i íg hirdetést követően azonban sort kerítettek rá.⁵ Az év hátralévő részében még november 6-án, valamint úrvacsora osztással egybekötve, karácsonykor vehettek részt istentiszteleten a hívek.⁶

¹ Békés, 1924. január 26.

² Békés, 1921. január 8.

³ Békés, 1921. január 8.

⁴ Békés, 1921. március 19. és április 27.

⁵ Békés, 1921. május 7., június 4. és szeptember 24.

⁶ Békés, 1921. november 1. és december 17.

1922-re vonatkozóan már határozottan kijelenthetjük, hogy megélnékült az élet a gyulai evangélikus egyházközségben. Az év folyamán 11 istentisztelet megtartásáról van tudomásunk, tehát szinte havi rendszerességgel tartottak összejöveteleket a hívek. Illetve, s talán éppen az lehetett a baj, rendszeresség nemigen figyelhető meg az ismert időpontokban, hacsak annyi nem, hogy általában a hó végi vasárnapokra estek. Az eddigiektől eltérően a kezdésük időpontja is változó: hol 10, hol 11 óras kezdéssel találkozunk. Csak feltételezhetjük, hogy amikor külön nem jelölték meg a kezdés idejét, akkor az a szokott 9 óras időpont lehetett. A helyszín egyetlen esetben került említésre (a Károlyi úti elemi leányiskola), így ez éppen a kivételt is jelentette, de a korábbiak alapján inkább a megszokott helynek tűnik.

1922. január 29-én Kuthy Dezső budapesti lelkész tartott istentiszteletet. Róla később úgy emlékeztek meg, mint aki „*lángoló lelkesedéssel, apostoli hitbuzgósággal, erős akarattal és kiváló ékesszólásával evangéliumi öntudatra ébresztette a híveket, összehozta és életképpé tette a gyulai evangélikus egyházat*”. Olyan „*országos hírű szónok*” volt, aki „*a külföldi evangélikus egyházakat sorra látogatta*”.⁷ Az országos evangélikus egyház főjegyzőjeként tevékenykedett, s Monorról járt le Gyulára.⁸

Március 26-án a Károlyi úti elemi leányiskolában tartottak istentiszteletet, a húsvét első napját pedig április 16-án ülték meg ebben az évben.⁹ Tudomásunk szerint a gyulai evangélikus egyházközség a város és megye színe előtt először 1922 márciusában, Brandt Vilmos főispán beiktatásán jelent meg hivatalosan.¹⁰ Július 23-án az igehirdetés után közgyűlést is tartottak, míg az évi rendes közgyűlést a szeptember 24-i igehirdetés utánra hívták össze.¹¹

Egy új arc, dr. Vangyel Endre, a gyulai járás főszolgabírája tűnt fel az 1923. április 8-i egyháztanácsi ülésen, mint a gyülekezet másodfelügyelője. Nem tudjuk pontosan, mikor kapcsolódott be az egyházközség vezetésébe. Egy későbbi visszaemlékezése alapján az 1920-as dátum tűnik a legvalószínűbbnek. Ezt erősíti az is, hogy ekkortól volt a gyulai járás előljárója. Másodfelügyelőnek talán az 1920-as tisztújításkor választották meg.

Meglehetősen tájékozatlannak mutatkozott még a gyülekezet ügyeiben. A jelenlévő gondnokot és a megjelent egyháztanácsi tagokat (Olofson Miksa, Stéberl András, Martincsek János, Juhász László) kérte, hogy tájékoztassák „*a leányegyház pénzügyi és gazdasági helyzetéről, vagyoni állapotáról, szervezetéről, a presbiterek számáról, mandátumuk határidejéről, költségvetéséről, zárszámadásáról*”.¹² Süle

⁷ GyEEI Jegyzőkönyvek 1923. április 8.: Ezért neki utólagosan ugyancsak köszönetét fejezte ki a gyülekezet. Békés, 1923. augusztus 5.

⁸ Dr. Vangyel Endre visszaemlékezése: GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

⁹ Békés, 1922. január 25., március 25. és április 15.

¹⁰ Békés, 1922. március 29.

¹¹ Az istentiszteletek megtartására: Békés, 1922. április 29., július 22., augusztus 26., szeptember 23., november 4. és 25., valamint december 23.

¹² GyEEI Jegyzőkönyvek 1923. április 8.

József gondnok annyit tudott, hogy az adófkönyveket a háború folyamán Csepregi esperes magával vitte. Mivel ő időközben meghalt, azokat már visszaszerezni az örököseitől nem lehetett. Az egyház többi iratáról azt feltételezte, hogy Ladics felügyelő birtokában vannak. Érdekes, hogy az általa vezetett következő ülésen ezeket nem kérték tőle vissza. (Iratái között azonban magunk is csak az 1913 előtti jegyzőkönyveket találtuk meg a Békés Megyei Levéltárban, tehát lehet, hogy a többi tényleg Csepregi esperesnél volt, az említettek pedig olyan régiek tarthatták, amelyek már nem érdemesek arra, hogy foglalkozzanak velük.) Olofson bejelentése még inkább érzékelteti az egyház vezetésében meglévő zűrzavart. Pénztáros létére fogalma sem volt arról, hogy a templomépítési, illetve a harmónium alapon mennyi pénz van. Annyit tudott csak, hogy ezeken kívül van kb. 100 000 K takarékpénztári betét,¹³ s egy jelentéktelen összeg található a kézipénztárban. Más vagyona nincs a gyülekezetnek. Szerinte az egyházközség sem költségvetéssel, sem zárszámadással nem rendelkezik. A legutóbbi közgyűlés az adókat felemelte ugyan, de azok behajtása még csak most van folyamatban.

Mindez arra utal, hogy az egyházközség újjászervezése nem haladt a sokak által elvárt mértékben. Az istentiszteletek tartása ugyan rendszeresebbé vált, s a hitoktatás (legalábbis a főgimnáziumban és a lányoknál) beindult, de feltehetően a háború utáni gazdasági nehézségek következtében mindennek nem volt meg a szilárd szervezeti és anyagi háttere. Erre utal az 1923-as egyházmegyei közgyűlés megállapítása, mely szerint a gyulai leányegyház nem küldte be sem a zárszámadását, sem a költség-előirányzatát. Vidovszky Kálmán gyulai segédlelkészt kérték fel arra, hogy szüntesse meg e hiányosságot.¹⁴

A felelősen gondolkodók joggal tarthattak attól, hogy egy rövid fellendülés után ismét a megszűnés közelébe kerülhet a gyülekezeti élet, ha az nincs kellően megalapozva. Nem bízhattak abban, hogy ezt a nehéz, fáradságos feladatot a már idősödő, és sok egyéb tisztséggel megterhelt felügyelő, dr. Ladics László végre tudná hajtani. A kezdeményezést a fiatal, agilis Vangyel dr. vette át.

Vangyel Endre 1882-ben Orosházán született. Középiskoláit Szarvason, az egyetemét Kolozsváron elvégezve ügyvédként dolgozott. Tipikus közhivatalnoki karriert futott be: 1906-ban lépett a megye szolgálatába tiszteletbeli szolgabíróként. 1909-ben Orosházára helyettes szolgabírónak nevezték ki, de már ugyanebben az évben Gyulára került vármegyei aljegyzőnek. 1916-ban másodfőjegyző, 1918 decemberében pedig tiszteletbeli főjegyző lett, s egyúttal az alispán helyettesévé nevezték ki. A világháború alatti működéséért megkapta a II. osztályú polgári érdemkeresztet. Előbb a szerb, majd az orosz fronton szolgált. Doberdónál úgy megsebe-

¹³ Ez akkor kb. 5,5 q búza árának megfelelő összeg volt. A Békés, 1923. március 31-i tudósítása szerint 18 400 K volt a búza mázsájának ára.

¹⁴ Egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyvek. Békéscsaba, 1923. 7. A gyulai leányegyház Békéscsabához tartozott a Bányakerületi Egyházmegyében.

sült, hogy rokkanttá nyilvánították. A forradalmakat követően, 1920-tól a gyulai járás szolgálta-, majd 1922-től főszolgabírájaként a határkiigazításokkal kapcsolatban fejtett ki értékes működést. Az 1925-ös árvíz alkalmából Gyulavári megmentése körüli munkálatokban tüntette ki magát.¹⁵

Az egyházközség szervezeti-működési rendjének helyreállítását tűzte ki céljául. Elsődleges feladata „*a hitélet erősítése, a szegények támogatása, a hívek összetartása és lehetőleg kongruás vagy missziói lelkészi állás szervezése útján agilisabb egyházközségi élet*” beindítása, „*mert a jelenlegi – akkor amidőn minden keresztynél egyháznál erőteljes lendület tapasztalható – nem megfelelő. Szükséges volna templom, vagy imaház építésére is erőteljes akció (sic!) megindítása*”.¹⁶

Szerencsére ebben támogatókra talált. Ebben a korszak hangulata is a segítségére volt. 1923-as jelentésében maga az esperes is hangsúlyozta, hogy „*új hitélet alakul ki. És azok is, kik a világ zűrzavarában megtévedtek, kezdik belátni, hogy apáik hite élet volt, és mi e hit nélkül nem élhetünk... Minden mozgalmat, mely az egyház körén belül az evangélikus hit mélyítésére és felelevenítésére törekszik, örömmel kell üdvözlönnünk*”.¹⁷

Felhatalmazták Vangyelt, hogy a takarékpénztárból kivegye az egyházközség pénzét, s azt a jobb kamatozás reményében a Magyar–Olasz Banknál búzaértékben helyezze el. Sürgetésének hatására a püspök úr kilátásba helyezte, hogy néhány hétre Kuthy Dezső lelkészt leküldi Gyulára az egyház ügyeinek rendezésére.¹⁸

Sikerrel járt a megbízatása. Ahogy megérkezett városunkba, az augusztus 5-i istentiszteletet követően közgyűlést hirdetett meg.¹⁹ Ez valószínűleg elmaradhatott, legalábbis nem találtuk nyomát. 1923. szeptember 11-én viszont „*szép számú*” megjelent előtt nyithatta meg dr. Ladics László felügyelő a városháza nagytermében azt a közgyűlést, melynek fő tárgya „*a Gyulán létesítendő fiók egyház önállósítása, illetve egy lelkészi állás megszervezése*”²⁰ volt. Vidovszky Kálmán lelkész a püspökkel való tárgyalás során azt javasolta ugyan, hogy egy békéscsabai segédlelkészi állás jövedelméhez járuljanak hozzá a hívek, de a gyűlés egyértelműen emellett foglalt állást, hogy „*Gyulán állandó funkciót teljesítsen*”²¹ a kiküldendő lelkész. Felajánlották, hogy a fizetéséhez havi 1 q búza ellenértékének megfelelő összeggel járulnak hozzá, s kérték a püspököt, hogy ezen felül államsegélyt eszközöljön ki a számára. Vangyel annak is hangot adott, hogy szükségesnek tartja a gyülekezet tel-

¹⁵ BMF 1929. 96; Békés, 1918. december 15.; szeptember 22. Felesége Haviár Mária, a néhai Haviár László államépítészeti hivatali főnök leánya.

¹⁶ GyEEI Jegyzőkönyvek 1923. április 8. (A továbbiakban a közgyűlések és presbiteri ülések időpontját megadva, külön nem hivatkozunk a jegyzőkönyvre, csak akkor, ha nem az adott napi ülés anyagát idézzük.)

¹⁷ Egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyvek 1923. 3–5.

¹⁸ GyEEI Jegyzőkönyvek 1923. április 8.

¹⁹ Békés, 1923. augusztus 4.

²⁰ Békés, 1923. szeptember 15.

²¹ Békés, 1923. szeptember 15.

jes önállósítását. Arra hivatkozva, hogy az evangélikus tanulók száma meghaladja a nyolcvanat, egy evangélikus kántor kirendelését is kérelmezték. Az ülésről tudósító jól látta, hogy „a közgyűlés... új korszakot jelent a kis egyház életében”.²²

A szervezőmunka ugyan a finisébe jutott, mégis helytállónak fogadhatjuk el az egyházközség nehézségeit felvázoló, összegző visszatekintést: „Isteni tisztetétek céljára iskolai termeket engedtek át szívességből... iskolatermeket kellett istentiszteletek céljára berendezni, állandó jellegű ez a helyzet sem volt és esetenként kellett külön tanteremből tantermekbe vándorolni. Az evangélikus híveket és a gyülekezetet csupán 1-2 lelkes és buzgó hittestvérünk képviselte... A város társadalma az evangélikus egyház létezéséről tudomást alig vett... lelkésze is három volt, különböző képességgel, különböző temperamentummal és különböző munkabírással. [Ez a kitétel valószínűleg az 1920–1923 közötti időszakra vonatkozik – N. Cs.] Istennek dicsőségére változatlan volt azonban a presbitérium hitbuzgósága, kitartása, támogatása és a kis gyülekezet összetartása és lelkes áldozatkészsége.”²³

A Gyulai Evangélikus Missziói Egyházközség

1923. október 7-én, vasárnap reggel 9 órakor a polgári leányiskolában tartott istentiszteleten Kuthy Dezső és Vidovszky Kálmán kíséretében bemutatkozott leendő híveinek Kemény Gábor lelkész, vallástanár. A bemutatkozás jól sikerülhetett, mert október 28-án már azért hívták össze nagyobb számban a gyülekezet tagjait a polgári leányiskolába, hogy az istentiszteletet követően előértekezletet tartsanak a november 4-re tervezett beiktatási ünnepély részleteinek megbeszélése érdekében.²⁴

A gyulai evangélikus egyházközség újjászervezését az egyházkerület püspöke, dr. Raffay Sándor természetesen melegen pártfogolta. Ezt egyértelműen megfogalmazta az 1923. október 31-i, a reformáció emléknapján kelt levelében: „Lelki örömmel figyelem egyházépítő megmozdulásokat és a szervezés terén az utóbbi időben végzett nemes munkákat. Isten áldása legyen mindazokon, akik e nemes munkában köztetek forgolódnak... Istenes dolog az evangélium egyházának építése, a Krisztus ügyében való apostolkodás. Isten nevében köszönetet mondok azért mindazoknak, akik Gyulán az evangélium egyházát megszervezni, istentiszteletének helyét felszerelni és az egyházszertet szent tűzét másokban felgyújtani és élesztgetni segítettek. Most, hogy az ifjú gyülekezet új vezetőt kap, új, erős, az eddigieknél is öntudatosabb egyházi létnek kell megindulnia.”²⁵ (1. kép)

A püspök az egyházi funkciók végzésére, önálló hatáskörrel Kemény Gábor evangélikus lelkészt nevezte ki Gyulára missziói lelkésznek. Stéberl Mihály adott szállást a lelkésznek.

²² Békés, 1923. szeptember 15.

²³ Dr. Vangyel Endre visszatekintése 1929. november 10-i újjáválasztása alkalmából.

²⁴ Békés, 1923. október 6. és 27.

²⁵ GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

Az evangélikus egyházközség kialakításában elvülhetetlen segítséget jelentettek a városunkban már régebben működő protestáns felekezetek. A reformátusok egyik tanítójukat átengedték a kántori teendőik elvégzésére. A baptista testvérek önzetlen felajánlásának köszönhetően az újonnan megszerveződő gyülekezet fix otthonra talált az Ecsedi út 40. szám alatti imaházukban, melyet térítésmentesen átengedtek istentiszteleti helyül az evangélikusoknak. 1923. november 4-én már ebben tartották meg Kemény Gábor lelkész beiktatását Kuthy Dezső közreműködésével. Ezen a napon került sor a városban az első evangélikus oltár felszentelésére is.²⁶ Elhelyezték az új oltáron a Kruttschnitt Antal, alsó pesti egyházmegyei (soltvadkerti) esperes által adományozott két gyertyatartót. A hívek szerint ő mindig önzetlen erkölcsi támogatást tanúsított a gyulai evangélikus egyházközség iránt. A Bányai Kerületi Gyámintézet elnökeként a későbbiekben is több egyházi segélykiutalást intézett el a gyulaiak számára.²⁷

Az istentisztelet után a dr. Szeberényi Lajos Zsigmond esperes úr elnökletével tartott tisztújító közgyűlésen dr. Vangyel Endrét közfelkiáltással felügyelővé választották. Dr. Ladics Lászlót, addigi áldozatos munkáját megköszönve, tiszteletbeli felügyelővé fogadták. (Haláláig – vagyis alig egy évig – viselhetette e megtisztelő címet.) Gondnokká Süle Józsefet, pénztárossá Olofson Miksát, jegyzővé pedig dr. Kulitzky Bélát választották. A számvizsgáló bizottságnak Falta Imre, Rózsa János és Mathyas Géza, a presbitériumnak pedig Bergl Péter, Jeszenszky Antal, Kulik Márton, dr. Liska Károly, Martincsek Pál, Nagy Jenő, Ondrus Cyrill, Oszuszkó János, dr. Paulinyi Gyula, Paulik János, Pluhár Mihály, Saffáry László, Stéberl András, Stéberl Mihály, Szák György, dr. Szórády István, Uhrin János és a tiszteről hamarosan lemondó Váradi-Szakmáry Arisztid lettek a tagjai.²⁸ Az alapító tagokból tehát a csak tiszteletbeli címet kapó, s hamarosan elhalálozó, ill. a pár napon belül lemondó Ladics Lászlót és Váradi-Szakmáry Arisztidet nem számítva, mindössze Süle János, Nagy Jenő és Oszuszkó János lettek presbiterré választva. Ők az új testületnek mindössze 12%-át tették ki. Érdekes, hogy az 1920-ban beválasztott Juhász Lászlót ekkor „kifelejtették”. Szándékosan használom ezt a szót, mivel kizárásról nem beszélhetünk, mert alig két esztendő múlva ismét a presbiterek között találjuk. A többi, 1920-as ismert tag mandátumát meghosszabbították. Olyannyira, hogy (az említett Juhászt is idevéve) Martincsek János kivételével közülük kerültek ki a gyulai evangélikus egyházközséget a Horthy-korszakban mindvégig, meghatározó módon irányító személyek.

A nőket is igyekeztek bevonni a gyülekezet vezetésébe. Mivel presbiterek ekkor még nem lehettek, női missziós taggá választották meg Frattini Jánosnét,

²⁶ Kemény Gábor 1926. június 28-i levele a Gusztáv Adolf Egyesülethez. GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12; Békés, 1923. november 3.

²⁷ Az 1926. június 20-i közgyűlés köszönetnyilvánításából derül ki.

²⁸ 1923. november 28-i lemondó levele külön iratcsomóban: GyEEI Jegyzőkönyvek B. 11.

Kéler Istvánnét, Kocsis Lászlónét, Konkoly Tihamérné, Mazurek Ferencné, Páncél Józsefnét, Paulinyi Gyulánét, Ranek Kornélnét, Rimler Lajosné, Sinszky Ferencné, Sziked Bélánét, Stéberl Andrásné, Stéberl Mihálynét és özvegy Wimmer Józsefnét.

A felügyelő rövid, de hatásos beszédben köszönte meg a felé áramló bizalmat. A háború és a forradalmak mérlegét a következő gondolattal vonta meg: *„Mély vallásosság, tiszta erkölcs, emberbaráti kötelesség teljesítése, altruisztikus felfogás, szorgalmas keresztyéni békességes munka vihet bennünket egyedül a boldogulás és a boldog meglepedés útjára... látva hittestvéreim nagy hitbuzgalmát, vallásos érzületének fellángolását, erős hittel, bízó reménnyel nézek egy szebb jövőre el.”*²⁹

Már másnap értesítették a közkörház igazgatóját, hogy evangélikus halott esetén Kemény Gábor gyulai missziói lelkészt keresse meg.³⁰

Az első presbiteri gyűlést november 10-én délután 6 órakor, a Maróthy téri főszolgabírói hivatalban (jelenleg a Műemlék Felügyelőség épülete a Szent Miklós parkban) tartották. Határozatot hoztak arról, hogy a szokott 9 óra helyett ezentúl 10 órától kezdődjenek az istentiszteletek. Kérték a megyei tanfelügyelőt, hogy egy zeneértő evangélikus vallású tanítót helyezzen Gyulára, aki a kántori feladatokat el tudná látni. Eldöntötték, hogy minden második (páratlan) hónap első vasárnapján presbiteri ülést tartanak, s azt is, hogy minden egyházi eseményt (esküvő, temetés, keresztlő) 24 órával annak elvégzése előtt jelentsenek be a lelkésznek. Olofson Miksát felkérték a vagyonelejtár elkészítésére s az egyházközség iratainak a visszaszerzésére a volt felügyelőtől. Elhatározták továbbá, hogy az iskolák igazgatóihoz fordulnak annak megállapításáért, hogy hány evangélikus vallású tanuló van a városban. A lelkész december 1-jével elkezdte a hitoktatást.

Noha az egyházi alkotmány szerint a közgyűlésen csak a 24 éven felüli férfiak szavazhattak, míg a nők csak képviselőjük útján, s a javaslatok csak kétharmados többség esetén váltak határozattá, a gyulaiak hosszas vita után úgy döntöttek, hogy itt minden önálló férfi és önálló keresetű nő szavazati jogot kap, s a kétharmados többség csak szervezeti kérdésekben legyen mérvadó, egyéb ügyekben megelégednek az elnökén kívül 15 igen szavazattal. Elhatározták továbbá, hogy az egyházközség régi, buzgó tagjainak nevét aranykönyvbe foglalják. Az egyházi temetés és harangozás kérdését a híveknek a helyi református egyházzal való esetenkénti megállapodására bízták: úgy döntöttek, hogy a protestáns vegyespár esketését a menyasszony vallásán lévő pap végezze, a temetéskor viszont az apa vallásán lévő temetőbe helyezték végső nyugalomra a családtagot. Végezetül köszönetet szavaztak meg az állami elemi iskola vezetésének azért, hogy hosszú időn keresztül helyiséget biztosítottak az istentiszteletek megtartására. Egyúttal megköszönték a baptista gyülekezetnek, hogy régi imaházukat az egyházközség rendelkezésére bocsátot-

²⁹ GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.: Az 1923. november 4-i közgyűlés.

³⁰ GyEEI Iktatókönyv 1/1923.

ták, s ezzel „hajlékot adtak a hajléktalanoknak, és felemelő szép példáját mutatta a keresztyéni testvéri szeretetnek”.³¹

A fenti határozatok megerősítésére november 18-ra közgyűlést hívtak össze. A lelkész megállapodott a reformátusokkal arról, hogy a temetőjükben helyet biztosítanak az evangélikusok részére. A közgyűlés elfogadta a presbitérium azon határozatát is, mely szerint mindenki, aki egyházi adót fizet, szavazati joggal bír a közgyűlésen, s azt személyesen gyakorolhatja. A közgyűlés intézkedett az imaház takarításáról, amely feladat felügyeletével és napszamosok esetenkénti fogadásával özv. Kéler Istvánnét bízta meg. Úgy döntöttek, hogy a kegyeszerket is az imaházban helyezik el, s betöréses lopás ellen is biztosítják őket. A gyülekezet vagyona ekkor 1,5 millió koronát tett ki.³²

A lelkész november 24-én köszönetet mondott Halmosnének az énekvezetésért. Úgy tűnik, hogy kántor hiányában reá maradt ez a munka. A hitoktatás beindítása sem ment zökkenőmentesen. A polgári fiúiskola igazgatója ugyanis december 3-án azt közölte a lelkéssel, hogy a hittanórák tartásához termet nem tud adni.³³

November 28-án Váradi-Szakmáry Arisztid lemondott presbiteri megbízatásáról. A november 4-i jegyzőkönyv egyik hitelesítője még ő volt. Később már nincs nyoma, hogy részt vett volna a presbitérium munkájában.³⁴

A december 2-i presbiteri ülésen a függőben maradt kérdések, az egyházi adók kérdése és a kántor javadalmazása volt a téma. Olofson Miksa pénztárnok szerint 200 főre tehető az adófizetők száma, de közülük sokan a békéscsabai egyházközségnek fizetik az adójukat, ezért kérte az általuk oda befizetett összeg átutalását Gyulára. Kifejtette, hogy a szükségletek fedezésére 25 q búzára lenne szükség, ami éppen kitelik az adókból. A felügyelő javaslatára úgy döntöttek, hogy az adófizetést csak a következő év január 1-jétől teszik kötelezővé, a közadók mintájára, negyedévenként előre befizetve, késedelem esetén büntetőkamattal. Erre az évre csak az önként felajánlott összegeket fogadták el. A felügyelő javasolta azt is, hogy a kántori teendőket szívességből lássa el a helybeli református tanító, s működéséért csak esetenként honorálják: 5000 K tiszteletdíjjal.

Az Egyetemes Evangélikus Egyház gyámintézete az újjászerveződő gyülekezetnek indulásként az év decemberében 30 000 K segílyt folyósított, ezzel szemben az államsegély iránti kérelmet elutasították.³⁵

³¹ GyEEI Jegyzőkönyvek 1923. november 4.; Békés, 1907. június 23.: A gyulai baptistákat megosztotta az Apponyi-féle törvény. Rostás Péterék tiltakoztak a kvalifikált vezető kinevezése ellen. El is adta a telkén lévő imaházat. Ezt azonban éppen azok vásárolták meg, akik egyetértenek azzal, hogy a törvény rendelkezéseinek eleget téve törvényesítsék őket. Rostásék ezért új imaházat béreltek ki.

³² A Békés 1923. szeptember 26-i adata (1 q búza = 100 000 K) alapján ez ekkor 15 q búza értékének megfelelő összeg volt.

³³ GyEEI Iktatókönyv 11/1923 és 16/1923.

³⁴ GyEEI Jegyzőkönyvek B. 11.

³⁵ GyEEI Iktatókönyv 17 és 21/1923.

Bár maga a gyülekezet anyagi nehézségekkel küzdött, nem feledkezett meg karitatív szerepéről. December 22-én délután 4 órakor karácsonyfa-ünnepélyt tartottak a szegény gyermekek felruházása érdekében. Rendszeressé vált az istentiszteletek megtartása is. December 23-án, karácsonykor, karácsony másodnapján, 30-án és újévkor délelőtt 10 órakor, szenteste fél 4-kor, szilveszterkor pedig délután 4 órakor gyűltek össze az evangélium hallgatására.³⁶

A következő év első felét az egyházszerzési kérdések tették ki. A január 12-i közgyűlést délután hat órakor az imaházban tartották.³⁷ A közgyűlés fő tárgya a költségvetés elfogadása volt. A lelkész javaslatára megszavazták a hívek, hogy minden hónap első vasárnapján offertórium tartassék a kántornak. Azt is szorgalmazta, hogy a tagok adataikat mielőbb jelentsék be nála, hogy adójukat pontosan meg lehessen állapítani. A felügyelő közölte, hogy a legkisebb adó évi 10 kg búza értékében lett megállapítva, de kérte, hogy lehetőleg ne csak a kiszabott adót fizessék be. Eldöntötték, hogy a helyi lapban közzéteszik a kirótt adóösszegeket, s január folyamán lesz lehetőség fellebbezések benyújtására. A várható államsegély megelőlegezéséről is intézkedtek. Fáradozásukért és áldozatkészségükért köszönetüket fejezték ki Martincsek Pál és Süle József presbitereknek.

Március 19-én érkezett meg az első negyedévi államsegély 760 000 K értékben. Ugyanezen a napon vehették kézhez az egyházkerületi segílyt, melynek összege 400 000 koronát tett ki. A békéscsabai gyülekezettől is kérték az év elején a misszió segíly felemelését. Március 20-án kaptak értesítést arról, hogy ennek összegét évi 6 q búzában határozták meg. A segílyt egészen 1925. március végéig folyósították.³⁸ Az államsegély mértékét 1924 júliusától 18 aranykorona 75 fillérben, a kórházi temetések után járó stóladíjat pedig 3 aranykoronában határozták meg.³⁹ Megkezdődhetett a gyülekezeti munka.

A helyi lapból az derül ki, hogy az istentiszteleteket 1924. július 13. és szeptember 17. között délelőtt 9 órakor, a téli félévben pedig 10 órakor tartották. Ez alól a reformációi emléknapi istentisztelet képezett kivételt, amely fél 11-kor vette kezdetét.⁴⁰

Március 9-én délután 4 órakor a lelkész beszámolót tartott a gyülekezet eddigi tevékenységéről. Március 15-éről ünnepi istentisztelet keretében emlékeztek meg. Másnap délelőtt 11 órára pedig közgyűlést hívtak össze.⁴¹

Az ezt előkészítő március 15-i presbiteri ülésen elhatározták, hogy az egyházközség önállósítását kérelmezik. A gondnok elfoglaltsága esetére, a felállítandó segédgondnoki tisztségre Miegend Rezső nyugalmazott vasutast választották meg.

³⁶ Békés, 1923. december 19.

³⁷ Békés, 1924. január 9.

³⁸ GyEEI Iktatókönyv 9 és 27–29/1924, illetve 45/1925.

³⁹ GyEEI Iktatókönyv 90 és 107/1923.

⁴⁰ Békés, 1924. július 9., szeptember 9. és október 29.

⁴¹ Békés, 1924. március 9. és 15.

A megérkezett államsegély Kemény Gábort békéscsabai segédlelkésznek, s nem missziói lelkésznek titulálta, ezért ennek korrigálását kérték. Az április 5-i presbiteri ülésen a lemondott Olofson helyett Stéberl Mihályt választották pénztárossá. Az imaház renoválására pedig a börtönben fogva tartott rabokat kérték kirendelni.

Az önálló egyházközség megalakulása

Az 1924. március 15-i presbiteri ülés a felügyelő javaslatára kérvényezte az egyházközség önállósítását. A kérvényt 28-án küldték el a főesperesnek. Az újjászervezés munkájából nagy részt vállaló Kuthy Dezső lelkészt külön is felkérték a beadvány támogatására.⁴² Az április 5-i presbiteri ülésen Kemény Gábor missziói segédlelkész beszámolt róla, hogy a kérvényt az egyházkerület támogatja.

Az önálló gyulai evangélikus egyházközség megalakulásának dátuma: 1924. augusztus 12. Az egyházmegyei közgyűlés ezen a keddi napon adta áldását a gyulaiak kérelmére. A főesperes éves beszámolójában külön kiemelte, hogy „a gyulai kicsiny gyülekezet példás áldozatkésztséget tanúsított. Felügyelője, dr. Vangyel Endre páratlan buzgalmat fejtett ki a gyülekezet szervezése körül, Stéberl Mihály egyháztag nagy anyagi áldozattal lehetővé tette a lelkész elhelyezkedését a lakásszűk világban. Özvegy Kéler Istvánné fáradtságot nem ismerő utánajárásával az imaház feldíszítése és oltára létesítése körül buzgólkodott. A vármegye központjában nagy jelentőséggel bír az ottani gyülekezet, melynek önállósítása ügyében jelen közgyűlésünkön határozunk”. A határozathozatalnál megállapították, hogy „a közgyűlés örömmel veszi tudomásul, hogy a gyulai fiókegyház, mely hosszú idők óta a békéscsabai egyház kebelében élt, elérkezettnek látja, hogy önállósítsa magát”. Annál is inkább, mivel az önállósulás nem ró az eddigieknél nagyobb anyagi terhet az egyháztagokra, és „a gyulai evang. egyház mint anyaegyház jobban felelhet meg fontos feladatainak Békésvármegye székhelyén: az esperességi közgyűlés az E. A. 32. §. értelmében jóváhagyja a gyulai egyház egyhangú lelkesedéssel hozott önállósítási határozatát”. Az új anyaegyház egyházkörzetébe sorolták egyúttal Elek, Kétegyháza, Gyulavári, Doboz (az akkor közigazgatásilag hozzá tartozó Mezőmogyer nélkül), Méhkerék, Kőtegyán és Sarkadkeresztúr községeket.⁴³

Ennek ellenére a lelkész véglegesítése tárgyában a főesperes, bizonyára megvárva az egyházkerület jóváhagyását, csak október 7-re hívott össze presbiteri gyűlést. A beiktatására december 7-én került sor. A lelkész fizetését az alábbiak szerint

⁴² GyEEI Iktatókönyv 36–40 és 48, valamint 80/1924.

⁴³ Egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyvek. Békéscsaba, 1924. 10 és 25–26, valamint 2.: A közgyűlésen a lelkész és a felügyelő mellett Süle József gondnok, Miegend Rezső másodgondnok, valamint Olofson Miksa, Oszuszkó János, Kulik Endre és Martincsek János presbiterek képviselték az egyházközséget. Érdekes, hogy az év második feléből nem maradt fenn sem közgyűlési, sem presbiteri ülési jegyzőkönyv Gyuláról. Egy adat szerint ezeket a fontos iratokat (önállósítás, lelkészválasztás kimondása) az oltár elkészültekor az oltár mögé – alapkö gyanánt – befalazták.

állapították meg: 12 q búza s további 5 q irodai fűtésátalányra. Bérlakás, hitoktatói óradíjak (210 000 K), stóladíjak, kórházi óradíjak és az állami fizetés-kiegészítés.⁴⁴

Ezzel kezdetét vehette Gyulán az önálló evangélikus gyülekezeti élet.

Az egyházközség tagságának összetétele

1926-ból ismerünk egy összeírást, mely tartalmazza az egyház adófizetőit foglalkozásuk és címük szerint. Eszerint 171 adófizető tagja volt a gyulai gyülekezetnek.

Az eltartottak között 48 háztartásbeli feleséget, 12 özvegyasszonyt és 9 nyugdíjas férfit vettek számba. A további 102 személy foglalkozásra nézve az alábbi megoszlást mutatta: a 23 földműves közül 1 bérlőt, 9 birtokost, 3 tanyást, 4 uradalmi kertészt és 6 napszámost találunk. A 3 kereskedő mellett 27 iparost írtak össze: 3 cipészt, 2-2 asztalost, henteset, szabót és varrónőt, illetve 1-1 bádogost, borbélyt, molnárt, csizmadiát, gépészt, kalapost, kárpitost, kútfúrót, kerékgyártót, lakatost, mészáros, szobafestőt, tímárt, szövőmestert, szerelősegédet és egy munkást. Tizenketten magánzóként jutottak jövedelemhez, ketten vendéglősként tevékenykedtek, a közlekedés területén dolgozókat pedig 4 vasutas, 1 útmester és 1 vízmester képviselte. Az egészségügyben 1 főorvos, 1 állatorvos és 1 gyógyszerész mellett 2 kórházi (műtős) szolgálóval találkozunk. A 6 pénzüggel foglalkozó között egy takarékpénztári igazgató, 1 banktisztviselő mellett 2 pénzügyi tisztviselőt, 1 pénzügyi titkárt és 1 pénzügyi számtanácsost vettek nyilvántartásba. A közigazgatást a főszolgabíró mellett 3 rendőr és 1 csendőr képviselte. Az oktatásügyben a 2 tanító mellett egy segéd-tanfelügyelő tevékenykedett. Az igazságszolgáltatást a törvényszéki bíró és 2 törvényszéki jegyző képviselte, míg műszaki területen egy főmérnök, egy műszaki rajzoló, egy műszaki tanácsos dolgozott, s talán még a fatelepi ispánt is ide sorolhatjuk.

Földrajzi elhelyezkedésük meglehetősen szórt volt. Gyula 70 utcájában, szét-szórtan éltek az evangélikusok. A város külterületein Aranyágban 3, Sióréten 2, Pejréten 3, Szabadkán 8, Szentbenedeken 1 személyt regisztráltak. Később pontosították a külterületen élők listáját. Részben ennek is köszönhető, hogy 1930-ban már 283 gyulait tartottak számon, közöttük 77 tanyasival: 24 fő Szabadkán, 20 Pejréten, 12 Sióréten lakott, de volt közöttük 9 eperjesi, 2 szentbenedeki, 2 józsefbenedeki, 2 ajtósfalvai, 2 bicerei, 1 remetei, 1 farkashalmi, 1 fővenyesi és 1 oláhéri lakos is.⁴⁵

⁴⁴ GyEEI Iktatókönyv 101 és 136/1924, valamint Egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyvek. Békéscsaba, 1924. 24.

⁴⁵ GyEEI Iktatókönyv 223/1930 és 39/1931.

Az önálló gyulai egyházközség vezetői

Lelkészek

A püspök által missziói lelkésznek kinevezett Kemény Gábort, mint jeleztük, az 1924. október 19-i közgyűlésen parókus lelkésszé választották.⁴⁶ A beiktatását eredetileg november 30-ra tűzték ki, de saját kérésének megfelelően csak egy héttel később, december 7-én tartották meg. A főesperes kiemelte, hogy Kemény Gáborra „*az a nehéz feladat vár, hogy az alakuló egyházat az alakulás nehézségein átvezesse*”.⁴⁷ Ennek a feladatnak kitűnően megfelelt.

A későbbiekben azonban a templomépítés nehézségei mellett leginkább a fizetése körül kialakult huzavona viselhette meg, mert az 1927. április 15-i presbiteri ülésen lemondott, elfogadta a bajaiak meghívását. A két nappal későbbi közgyűlés „*mély sajnálattal*” vette tudomásul a távozását. Hálás szívvel mondott köszönetet a híveknek az „*odaadó és lelkes támogatásért, mellyel az egyház megalapozásának idejében segítségére siettek*”.⁴⁸ A felügyelő megköszönte a „*nehéz viszonyok közt, sokszor rideg közönnyel küzdve, rátermettséggel és hitbuzgó lelkesedéssel*” végzett munkáját. Kifejezésre juttatta, hogy távozásával „*a buzgó munkatárson kívül odaadó barátot is veszít*”. Ugyanakkor örömét fejezte ki, hogy a „*közszeretemben álló lelkész a mainál kedvezőbb, és megélhetését jobban biztosító állásban nyert elhelyezést*”. A közgyűlés Kemény Gábornak „*a gyulai ág. hitv. ev. egyház megalapozása terén kifejtett működéséért hálás elismeréssel*”⁴⁹ adózott. Egy későbbi, 1934-es adatból ismerjük, hogy felesége fiatalon, élete 32. évében, Baján elhunyt. Eszerint későbbi felesége a lelkész Gyulára érkezésekor még csak 21 éves volt, valószínűleg csak Bajára távozása után alapított családot. Távozásában az is közrejátszhatott, hogy Gyulán ittlétekor még nem voltak adottak a családalapítás anyagi feltételei. Baján hosszú ideig megállapodott, hiszen még 1941-ben is ott szolgált.⁵⁰

Az egyházi hivatal átadására 1927. április 21-én került sor. Az augusztus 22-i presbiteri ülésen a főesperes azt kérdezte a gyulaiaktól, hogy kívánják-e meghívni lelkészükhöz Kiss Benő jelenlegi adminisztrátort. Ő Kiss István dunáninneni evangélikus püspök unokaöccse volt. Annál meglepőbb, hogy a felügyelő szerint a presbitérium „*az egyház mostani válságos állapotát nem tartja alkalmasnak a lelkészi állás betöltése kérdésének elintézésére, minthogy sokkal fontosabb ügyek – az építkezés kérdése – is megoldásra várnak*”.⁵¹ Véleménye szerint Kiss „*a hozzáfűzött reményeket az egyházzal szemben be nem váltotta, s az egyháztagok bizalmát meg*

⁴⁶ GyEEI Iktatókönyv 109/1930.: Tátrai Károly lelkész jelezte, hogy nem találja a Kemény Gábor lelkész véglegesítő október 19-i közgyűlés jegyzőkönyvét.

⁴⁷ GyEEI Iktatókönyv 128 és 135/1924, valamint Egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyvek. Békéscsaba, 1925. 5.

⁴⁸ GyEEI Jegyzőkönyvek 1927. április 17.

⁴⁹ GyEEI Jegyzőkönyvek 1927. április 17.

⁵⁰ GyEEI Postakönyv 591/1941.

⁵¹ GyEEI Jegyzőkönyvek 1927. augusztus 22.

nem nyerte”⁵², ezért őt nem kívánják meghívni a lelkészi állásra. Későbbi adatokból ismert, hogy Kiss ezután Pitvarosra került, az ottani esperes segédlelkésze lett.⁵³

Az 1927. szeptember 19-i presbiteri ülésen a felügyelő arról számolt be, hogy nemcsak a püspökkel és a főesperessel, hanem a kerületi közgyűlés alkalmával több lehetséges jelölttel is tárgyalt a lelkészi állás betöltéséről. Azt javasolta a gyülekezetnek – amit pár évvel később keservesen bánhatott –, hogy Tátrai Károly bánya-kerületi segédlelkészt, jelenleg a csépai missziós egyház gondozóját hívják meg Gyulára rendes lelkésznek. Javaslátát elfogadták.

*„A legváltóságosabb időkben közel két hónapig pásztor nélkül volt a gyülekezet. A püspök Tátrai Károlyt küldte a gyülekezet adminisztrátorának, aki főképpen a lelki gondozás terén tevékenykedett, majd később az anyagi ügyek intézésébe is bekapcsolódott.”*⁵⁴

Az 1927. szeptember 25-i közgyűlésen már nevezett lelkész beiktatását is megtarthatták *„szerény, egyházi keretekben”*.⁵⁵ 1927 májusától csépai, azelőtt pedig 1924 decemberétől szegedi segédlelkészként szolgált. Nagyszénási kötődésére utal, hogy 1931-ben az ottani lelkészt kérte fel, hogy biztassa édesanyját, vállaljon el ott valamilyen munkát a család érdekében.⁵⁶

Ám Tátrait sem elégíthették ki a gyulai lehetőségek. Már megválasztása évében, október 15-én megpályázta a szegedi lelkészi állást. A szegediek közül azonban páran anabaptizmussal és egy cikke miatt plágiummal vádolták meg. A püspöki hivatalból intették ugyan, hogy vonja vissza pályázatát, ő azonban makacsul kitartott az utolsó pillanatig. Végül mégiscsak a felsőbbbségi nyomás hatására állt el a pályázattól.⁵⁷ Ez kellő intő jel lehetett volna a gyulaiak szemében, feltéve, hogy egyáltalán értesültek az esetről. Egyéb zűrös ügyei is adódtak. Egy budapesti lakos pl. sikasztással vádolta. Vádját azonban 1929 februárjában elutasította a törvényszék.⁵⁸

Máskor is próbált azzal fenyegetőzni, hogy elmegy. Amikor azonban szaván akarták fogni, visszakozott. Végül mégis be kellett látnia, hogy a helyzete tarthatatlanná vált, maradása az egyházközség végleges megosztását, sőt magának a gyülekezetnek a fennmaradását veszélyeztette. Beleegyezett abba, hogy csere útján Csorváásra távozzon.⁵⁹ Az 1932. december 4-i közgyűlésen a másodfelügyelő szavai búcsúztatták. A templom- és lelkészlak építésének héroszi munkájára emlékeztetve kérte, hogy *„felejtse el azt, amit mindnyájunknak el kell felejtteni”*⁶⁰.

⁵² GyEEI Jegyzőkönyvek 1927. augusztus 22.

⁵³ GyEEI Iktatókönyv 127/1928; Templomépítési-gyűjtési iratok. F. 29.: Az egyházkerületi közgyűlésen (Szuchovszky Gyulának, a Jőjjetek Én Hozzám című evangélikus lap felelős kiadójának 1927. szeptember 16-i, a felügyelőhöz írt levele szerint) már Kiss szülei is *„tudják, hogy fiúknak Gyulán nincs jövője”*.

⁵⁴ Juhász László visszaemlékezése. GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

⁵⁵ GyEEI Jegyzőkönyvek B. 11.; Békés, 1927. szeptember 28.

⁵⁶ GyEEI Iktatókönyv 357–358/1930 és 127/1931.

⁵⁷ GyEEI Iktatókönyv 158 és 193/1928.

⁵⁸ GyEEI Iktatókönyv 45/1929.

⁵⁹ Itt hosszabb ideig maradt, hiszen még 1941-ben is itt találjuk: GyEEI Postakönyv 337/1941.

⁶⁰ GyEEI Jegyzőkönyvek 1927. december 4.

A presbitérium és az egyházközség tisztségviselői

Az egyháztanács létszáma

Az önálló egyházközség első, még 1923-ban megválasztott egyháztanácsában 25 fő kapott helyet. A 18 presbiter mellett – a lelkészt nem számítva – 7 világi tisztségviselő: a felügyelő, a pénztáros, a gondnok, a jegyző, valamint 3 számvevő alkotta az összlétszám harmadát. Ezt 1924 tavaszától a megnövekedett feladatok ellátása miatt a másodgondnoki, 1925 nyarától pedig a felügyelő elfoglaltságából adódó gyakori távollétei miatt a másodfelügyelői tisztséggel szaporították. A következő évben került sor a kántornak kiküldött tanító másodjegyzővé történő megválasztására. E három főnyi bővülést azzal ellensúlyozták 1927-ben, hogy két eltávozott presbiter helyét fenntartva két új tagot felvettek az egyháztanácsba, ami immár 30 világi tagot számlált. Ezzel minden negyedik adófizető férfi tagja lett az egyházközség vezetésének.

Az 1929-es tisztújításnál bizonyára a földműveseknek, illetve a város külterületén élőknek az egyházközség vezetésébe történő bevonása érdekében a presbiterek számát megnövelték négy tanyasi (2 szabadkai és 2 eperjesi) gazda beválasztásával. Ekkortól a lelkészt is beleszámítva, 35 ember irányította a gyulai gyülekezetet. Ez viszont kezelhetetlenül nagy létszámnak bizonyult. A bővítési elképzelés tehát nem vált be. Az ülések látogatottsága érzékelhetően a több tag ellenére sem emelkedett. A távol lakó, földjük művelésével foglalkozó tanyasi lakosok nem látták érdemesnek a városba utazást azért, hogy egy-egy presbiteri ülésen részt vegyenek. Két esztendővel később már csak kettejüket találjuk a presbiterek sorában, de ők sem aktivizálták magukat igazán. A gyülekezet már csak ezért sem törekedett mindenáron a helyük betöltésére. A tisztségviselők száma azonban tovább szaporodott. A következő évben az egyházközségi ügyész megjelenése kelti fel figyelmünket. Már olyan bonyolult jogi ügyekben (mint pl. az egyházi adóval hátralékban lévő elleni eljárás, a földügy kérdései, ill. a templomépítésből származó pereskedés) kellett részt vennie a gyülekezetnek, hogy elengedhetlenné vált egy, a jogban jártas ügyész alkalmazása. Ugyancsak az 1929-es tisztújítás során vezették be, hogy néhány (jelen esetben kettő) személyt pótpresbiterré is megválasztottak. Ezzel megspórolhatták, hogy az időközben elhunyt vagy eltávozott egyháztanácsai tagok pótlására közgyűlést kelljen összehívni. A pótagok közül sorsolással döntötték el, hogy a megüresedett helyet ki töltsse be. A későbbiek során csak elvétve találkozunk pótpresbiterek megválasztásával.

Az ülések gyakorisága, látogatottságuk alakulása

A presbiteri ülések gyakorisága egy-egy éven belül nagy szóródást mutat. Volt, amikor csak 3-4 ülést tartottak, de nem egy olyan év is akadt, amikor, ha a szükség úgy kívánta, akár tízszer is összegyűltek az egyházközség dolgainak megvitatására.

Az egyes tanácskozások látogatottsága ugyanilyen szórtságot mutat. Jelenléti ív vezetéssel 1925 óta találkozunk, ám kezdetben jó, ha a gyűlések feléről vezettek részvételi listát. A későbbiek során ez egyre általánosabbá vált, így plasztikusabb képet alkothatunk a tagok aktivitásáról.

Az 1920-as évek végének 28 fős egyháztanácsában általában 8–18 fő jelent meg egy-egy ülésen. A megjelenteknek kb. a felét a különféle tisztséget viselők tették ki. Őrölük mondható el igazán, hogy rendszeresen kivették a részüket az ügyes-bajos dolgok megvitatásában. A presbiterek közül mindössze 6–10 fő, vagyis általában a tagok harmada-fele vett részt rendszeresen a munkában.

Az 1929-es tisztújítás során 34 tagúra növelt létszám mellett sem látunk gyökeres fordulatot az üléseken való részvételt illetően. A jelenléti íveken szereplők száma 9 és 23 között változott. Ez nem volt akadálya a határozathozatalnak. Talán azért, mivel a presbiteri üléseken formailag csak javaslatok születtek. Ezeket az egyházközség közgyűlésének meg kellett vitatnia ahhoz, hogy azok határozattá emelkedjenek. Az már más kérdés, hogy a közgyűlések az egyháztanácsai ülések előterjesztéseinek többségét változtatás nélkül vagy csak minimális módosítással jóvá szokták hagyni.

Mivel 1928-ban már csak 3–6 presbiter jelent meg egy-egy gyűlésen, aligha véletlen, hogy 1928 júniusában került sor az első, a távolmaradásokból származó fegyelmi ügy tárgyalására. A lelkész nehezményezte, hogy Paulik János nem szokott részt venni a presbiteri gyűléseken, ezért írásban szólították fel azok látogatására. Ezen nem is lehet csodálkozni, hiszen a fennmaradt jelenléti ívek egyikén sem találkozhatunk a nevével! Paulik végül 1929. február 8-án, betegségére hivatkozva, lemondott. Vele egyidejűleg Martincsek Pált is az ülések látogatására hívta fel a lelkész.⁶¹ Az ő ügye a városból való elköltözése miatt okafogyottá vált. Érdekes viszont, hogy a náluk is többet hiányzóknak ellen nem indult eljárás. Ők talán igazoltan maradtak távol.

A lelkész példát akarhatott statuálni Paulik Jánossal. Ez a fajta elrettentés azonban hatástalan maradt. Elmondhatjuk, hogy általában 12–16 személy döntött a gyülekezetet érintő kérdésekben. Általában fele-fele volt a megjelentek között a tisztségviselők és a presbiterek aránya. A gyülekezet életében a döntő határozatokat a presbitériumi állásfoglalás szabta meg. Ennek kialakításában pedig zömmel – noha a lehetőség minden tanácstag előtt nyitva állt – csupán a gyülekezetet vezető tisztségviselők 6–8 fős köre vett részt, 1–2 aktívabb presbiterrel kiegészítve.

A presbiteri tagok cserélődésének gyakorisága

A tisztújításokon érezhetően törekedtek arra, hogy a folyamatosságot fenn-tartsák. Szándékos kizárásról vagy kihagyásról a fent részletezett néhány esetet le-számítva nem találkozunk. Az 1923–1927 között megválasztott 35 főből a követke-

⁶¹ GyEEI Iktatókönyv 213–214/1928.

ző, 1932-es tisztújításig 7 (20%) vált meg a tisztségétől: ketten meghaltak, egy lemondott, hárman eltávoztak Gyuláról, egy személlyel pedig nem tudjuk, hogy mi is történhetett.

Az állami alkalmazottak nagy számából következik, hogy szinte minden évben volt olyan presbiter, aki elköltözött, de nem egy olyan év akadt, amikor többen is eltávoztak a városból. Ez a fluktuáció egy-egy presbiteri ciklus alatt elérhette az egyháztanácsai tagok számának 15–20%-át is, a haláleseteket is beleszámítva pedig meg is haladhatta ezt az arányt.

Egyoldalú lenne azonban a kép, ha nem szögeznénk le azt is, hogy a meghatározó tagok viszont évtizedekig a helyükön maradtak. Jól érzékelteti ezt, hogy az 1925-ös presbitérium 25 tagjából 15 még tíz évvel később is aktívan kivette részét a gyülekezet életének irányításából, s tízük (azaz 40%-uk!) még 1948-ban is hivatalban volt. Nem is akármilyen szinten! A felügyelő, a másodfelügyelő, a gondnok, a pénztáros és az egyik számvizsgáló is közülük került ki.

A presbitérium társadalmi összetételének alakulása

Három, a presbiterek kimutatását tartalmazó összeírás maradt ránk. Egyikük sem terjed ki az egyháztanácsstagok teljességére, s dátummal sincsenek ellátva, ami megnehezíti időbeli elhelyezésüket.

Az első az 1927-ben felvett presbiterek nevét tartalmazza, az 1929-ben választottakét pedig nem, így e két dátum közé lehet elhelyezni a másodikkal együtt, mivel azon is ugyanaz a 18 személy szerepel.⁶² Az első két összeírás bár ugyanazt a 18 nevet tartalmazza, mégsem egyidőben keletkezett, mivel a feltüntetett jövedelmi viszonyok egyazon személy esetében is – olykor gyökeresen – eltérő képet tárnak elénk. A harmadik összeírás 27 nevet tartalmaz. Süle József még gondnokként van feltüntetve benne, de Martincsek Pál és Pluhár János már hiányoznak belőle, így ezt a névsort az 1928-as presbitérium névsorával azonosíthatjuk. Lássuk, mit mutatnak a listák (1. táblázat)! (Az első összeírástól a második összeírásban szereplő adatokat a / jel választja el.)

⁶² GyEEI Jegyzőkönyvek B. 11.: Érthetetlen viszont, hogy a kezdettől fogva tagságot vállaló Bergel Péter, Jeszenszky Antal, Kulitzky Béla, Paulik János, Rózsa János, Szák György, Uhrin János s az ugyan később, de még 1927 előtt taggá váló Fábri János, Miegend Rezső és Veres Béla neve miért csak az utolsó összeírásban tűnik fel, amikor az 1927-ben belépők mindháromban szerepelnek. Az ugyancsak furcsa, hogy Dobiz Zoltán miért maradt ki a harmadik összeírásból, s Mekis János miért nem szerepel az utóbbiban.

Az önálló gyulai evangélikus egyházközség megalakulása és kezdeti évei

1. táblázat.

A presbitérium társadalmi összetétele (Első és második összeírás)

Név	Foglalkozás	Ingtalan-tulajdon	Fizetési osztály	Jövedelem	Cím
dr. Vangyel Endre	főszolgabíró	házhely, 2 h. rokkant föld	VI. f.o.	2000 P	
Tátrai károly	lelkész		IX. f.o.		Városház u. 9.
Sáfáry László	kir. főmérnök	házhely	VII. f.o.	500 P	Kossuth u. 10.
Süle József	kalaposmester, postai szállító	családi ház, 3 h. föld		80 000 P	Erdélyi S. u. 8.
Stéberl Mihály	műszaki vállalkozó	garázs- és háztulajdonos		40/20 000 P	Városház u. 21.
Stéberl András	húsüzem- és háztulajdonos	földbérlet /húsfeld. telep		50/100 000 P	Thezarovics u. 1.
Schhád János	állami tanító		VIII. f.o.		Ecsedi u. 16.
Olofson Miksa	kir. számtanácsos, pénzügyi számtanácsos	házhely	VIII. f.o.	500 P	Hatvan u. 20.
Falta Imre	műszaki rajzoló	házhely	VII. f.o.	500 P	Damjanich u. 5.
Dobiz Zoltán	állomásfőnök/MÁV főellenőr		VII. f.o.		Állomás
Horémusz István	műszaki tanácsos, áll. folyammérnöki hivatalvezető	házhely	VI. f.o.	500 P	Városház u. 26.
Juhász László	ny. állampénztári tisztviselő, ingatlanforgalmi iroda	házhely, 2 h. föld		20 000 P	Novák u. 21.
Lénárt Ferenc	cipésmester	háztulajdonos		15/20 000 P	Novák u. 6.
Lőrincz János	ny. csendőrtiszt-helyettes	háztulajdonos		5/25 000 P	Vadaskert u. 2.
Marik Sámuel	ny. törvényszéki irodaigazgató	háztulajdonos		12/25 000 P	Hajnak u. 38.
Oszuszký János	vendéglőtulajdonos	családi háztulajdonos		80 000 P	Halácsy u. 1.
dr. Paulinyi Gyula	kir. törvényszéki tanácselnök	csal. ház-, föld-/szőlőtul.		20/80 000 P	Munkácsy u. 14.
dr. Szórady István	áll. kórházi főorvos	házhely	VII. f.o.	500 P	Árpád u. 3.

Az elsőként felvett listán a vagyoni állapot az ingatlanok értékén alapulhatott. Legalábbis erre következtethetünk Paulinyi doktor esetében, aki csak úgy négyse-rezhetette meg vagyonát a következő összeírásig, hogy abban már a föld és az első összeírásban nem jelzett, talán azóta vásárolt szőlő értékét is beszámíthatták. A házhelyeket egyöntetűen – tehát minden bizonnyal a fekvésüket figyelmen kívül hagyva – 500 pengőre értékelték. A házak esetében már differenciáltak.

A hivatalnokok esetében a fizetést nem vették figyelembe (két fő a VI., négy a VII., kettő a VIII., a lelkész pedig a IX. fizetési osztályba tartozott), csupán az ingatlan értékét. Kilencük közül hatan rendelkeztek házhellyel, s dr. Vangyel Endrének – hadirokkantságából adódóan – 2 holdnyi földbirtoka is volt. A három nyugalmazott tisztviselő közül egy házhellyel, kettő pedig házzal rendelkezett. Érdekes, hogy egyikük vagyona 5000-ról, a másikuké 12 000-ról nőtt 25 000 pengőre.

A vállalkozók vagyoni helyzetének alakulása igencsak változatos képet mutat. Süle József kalapos és Oszuszy János vendéglős vagyonának értéke nem változott, Stéberl Andrásé viszont a húsfeldolgozó telep megszerzésével megduplázódott, 100 000 pengőre nőtt. Lénárt Ferenc cipészé csak valamelyest növekedett, ellentétben Stéberl Mihály műszaki vállalkozóval, akié a felére, 20 000 pengőre esett vissza. Ez elírás is lehet, hiszen a következő kimutatáson már ismét 50 000 pengőnyit mutat, de azt is példázhatja, hogy mennyire változékony lehetett egy vállalkozás jövedelmezősége. A következő összeírásig Juhász László vagyona, 2 hold földet vásárolva, elérte a 20 000 pengőt. Lénárt Ferenc házáat 5000 pengővel többre értékelték, míg dr. Paulinyi Gyula vagyona 80 000 pengővel szerepel az összeírásban.

Akiket először említ a második lista, az alábbi értékekkel rendelkeztek:

2. táblázat.

A presbitérium társadalmi összetétele (Harmadik összeírás)

Név	Foglalkozás	Ingatlantulajdon	Jövedelem
dr. Kulitz Béla	törvényszéki jegyző		
Miegend Rezső	ny. MÁV állomás-előjáró	háztulajdonos	20 000 P
Rózsa János	MÁV főintéző		
Bergel Péter	ny. állami útmester	háztulajdonos	15 000 P
Fábr János	bádogmester		
Jeszenszky Antal	szabómester	ház- és földtulajdonos	80 000 P
Paulik István	állami kórházi műtőszolga	háztulajdonos	7 000 P
Szák György	városi állatorvos	házhelytulajdonos	500 P
Uhrin János	ármentesítő társulati vízmester	föld- és szőlőtulajdonos	50 000 P
Veres Béla	penzügyi titkár	házhelytulajdonos	500 P

A négy alkalmazottból kettőnek volt házhelye, a két nyugdíjas tisztviselő pedig saját házzal rendelkezett. A vízmesternek csak föld- és szőlőbirtokáról értesülünk, míg a műtőszolganak egy rendkívül alacsony értékű háza volt. A bádogmesternek pedig úgy látszik, még ilyenre sem futotta, szemben a szabómesterrel, aki a ház mellett földbirtokkal is rendelkezett.

Összesítésként elmondhatjuk, hogy 1928-ban a 28 fős egyházi vezető testület tagjainak több mint a felét, 57%-át az állami tisztviselők adták, de az arányuk, ha a nyugdíjasokat is közéjük számoljuk, majdnem elérte a háromnegyedes többséget. A 16 aktív alkalmazott közül ketten a kórházban, ketten a törvényszéken, ketten

pénzügyi, négyen műszaki területen, ketten a vasútnál, egyikük a közigazgatásban dolgozott, egyikük városi állatorvos, egyikük pedig tanító volt. Az öt nyugdíjas tisztviselő között egy pénzügyes, egy bírósági, két közlekedési alkalmazottat és egy csendőrtiszthelyettest találunk. Kettejük (a testület mindössze 7%-a) a szolgáltató ágazatban dolgozott: az egyik vendéglős, a másik műszaki vállalkozó volt. Mellettük 5 fő (a testület 18%-a) képviselte az iparosokat: egy-egy szabó-, bádogos-, cipész- és kalaposmester, illetve a húsüzem tulajdonosa.

A 28 főből hatan, vagyis a testület alig 22%-a számíthatott vagyonosnak, bár ne felejtjük el, hogy a vagyon és a jövedelem nem mindig azonos kategória. Stéberl András, a húsüzem tulajdonosa igazából már a nagyiparosokat képviselte, neki volt a legmagasabb értékű ingatlanvagyon, és emellett nagyobb területű földbérlettel is rendelkezett (2. kép). Az övét Jeszenszky Antal szabó- és Süle József kalaposmester, valamint Oszuszký János vendéglőtulajdonos jövedelmi helyzete követte. Két további személynek, dr. Paulinyi Gyula törvényszéki tanácselnöknek és Uhrin János vízmesternek volt jelentősebb szőlő- és földtulajdona, valamint Stéberl Mihály műszaki vállalkozó jövedelmének az értéke volt magasabb. Rajtuk kívül másik hat személynek (Lénárt Ferenc, Lőrincz János, Marik Sámuel, Miegender Rezső, Bergel Péter és Paulik János), vagyis a tagok 43%-ának volt kisebb-nagyobb háztulajdona, de kilencen (32%: dr. Vangyel Endre, Safári László, Olofson Miksa, Falta Imre, Horémusz István, Juhász László, dr. Szórády István, Szák György és Veres Béla) csak házhellyel rendelkeztek. A gyülekezet vezetői negyed részének (Tátrai Károly, Schád János, dr. Kulitzý Béla, Rózsa János, Fábri János és Dobiz Zoltán) viszont semmiféle ingatlanvagyon nem volt. Földbirtoka mindössze 5 személynek, azaz kevesebb mint 18%-uknak volt, az is meglehetősen csekély kiterjedésű.

1932-ben a városi virilisek listáján Stéberl András a 6., Kéler János gyógyszerész a 27., Süle József kalaposmester pedig a 38. helyet foglalta el. A többiek nem kerültek be az első száz közé.⁶³

Az állami fizetésből élők aránya mindvégig kimagasló értéket, a tagság 42–52%-át tette ki. A nyugdíjasok aránya 10–16% közt hullámzott. A két csoportba tartozók együttesen mindvégig meghaladták a presbiterek 60%-át. Az iparosok és kereskedők, valamint a földműves tagok aránya egymás reciprokát képezte. A kezdetben 24%-ot számláló iparosság, nyilván a gazdasági válság hatására igencsak lecsökkent, 1932-ben alig érte el a 4%-ot. Később erősödésnek indult, s 10% körül állandósult. A földművesek aránya a kezdeti 4%-ról, a tanyasi hívek 1929-es megválasztását követően 11%-ra emelkedett. Az egyéb kategóriába soroltak a presbitérium tagjainak 9–16%-át tették ki. (Az útmestert, a vízmestert és a vendéglőst soroltuk közéjük.) Ha a szolgáltatásban tevékenykedő iparosokat, állami alkalmazottakat is közéjük számláljuk, akkor – Gyula város polgárosodottsági szintjéhez méltóan – meglehetősen magasra, a klasszikus tisztviselőkkel azonos arányúra emelkedik az ő számuk is.

⁶³ Békésmegyei Hírlap, 1932. november 29.

Hitélet

A lelkész beszámolója szerint megválasztásától 1926 nyaráig, tehát közel két esztendő alatt 11 esketésre, 27 keresztelésre és 89 temetésre került sor a gyülekezetben. 637 egyénnek osztott úrvacsorát, 31 gyermeket konfirmált. Az egyházból közben három ember lépett ki, de ugyanannyi csatlakozott is.

1925. augusztus 30-án az egyházmegye vezetősége tett látogatást a gyülekezetben. A felvett jegyzőkönyv alapján az imaház jól karban volt tartva, sőt betörés és tűz ellen be is biztosították. A gyülekezetnek ingatlana és tőkéje nem volt. Az adófizetés tekintetében csak a szabadkai pusztán lakó, és ingatlanvagyonnal nem rendelkező egyháztagok esetében merült fel vita. A hívek buzgón látogatják az istentiszteleteket. Tanítója nincs a gyülekezetnek. A lelkészük tevékenysége ellen a jelenlévő presbiterek szerint „*a legcsekélyebb kifogás sem tehető*”⁶⁴. Az egyházmegye vezetősége örömmel konstataulta, hogy „*teljes egyetértés van az egyháztanács és a vezetőség között*”⁶⁵, továbbá a lelkész és a felügyelő is teljesítik kötelességüket, a hívek pedig hitbuzgók. Mindez feljogosított arra a reményre, hogy a kis gyulai gyülekezet hamarosan megerősödik.

Az egyházközség már 1925 októberében kérvényezte a nagyszénási Schád János tanító Gyulára helyezését a Vallás- és Közoktatási Minisztériumtól, de csak január 3-án érkezett meg az engedélyezése.⁶⁶

A baptisták felmondták 1926. október 1-jével az imaház használati jogát, de Miegend Rezső tárgyalásainak köszönhetően ezt a határozatot felfüggesztették az épület esetleges eladásáig. Két évig ingyen engedték azt használni, de október 1-jétől 1 évi bérletéért 7 millió koronát kértek. Mivel ezt az ádventisták is hajlandók lennének megadni, és a költözés is sokba kerülne, meg hasonló célt szolgáló épület egyébként sincs, a presbitérium hozzájárult az összeg kifizetéséhez.

A lelkészt megviselte a fizetése körül kialakult huzavona, s 1927. április 4-én feletteseinek⁶⁷, az április 15-i egyháztanácsai ülésen pedig a presbitériumnak jelentette be a gyulai állásáról való lemondását. Meghívták Bajára, ahol jobb anyagi helyzetet biztosítottak számára. A felügyelő figyelmeztetett arra, hogy ebben a kérdésben csak a közgyűlés dönthet. Mind a főesperes, mind a püspök nagy fontosságot tulajdonított a lelkész kiválasztásának, a gyulai gyülekezet fiatal volta miatt. A presbiteri ülésen megjelent Szeberényi Lajos Zsigmond esperes is, hogy a lelkészkérdés megoldását előmozdítsa. Az állás betöltését egyelőre Kis Benő békéscsabai segédlelkész helyettesítésével oldották meg. A felügyelő kijelentette, hogy az állást meghívással akarják betölteni. A jelenlegi segédlelkész ellen nincs kifogásuk. Ha az általa vállalt, a templomépítést támogató gyűjtési akció lebonyolításával érdemeket szerez, nem fognak elzárkózni meghívásától.

⁶⁴ GyEEI Jegyzőkönyvek 1925. augusztus 30.

⁶⁵ GyEEI Jegyzőkönyvek 1925. augusztus 30.

⁶⁶ GyEEI Iktatókönyv 117/1925, illetve 4/1926.

⁶⁷ GyEEI Iktatókönyv 68/1927.

A két nappal későbbi közgyűlésen a hívek sajnálattal vették tudomásul a lelkész távozását, s neki „a gyulai ág. hitv. ev. egyház megalapozása terén kifejtett működéséért hálás elismeréssel”⁶⁸ adóztak. A hivatal átadására április 21-én került sor.⁶⁹

Az augusztus 22-i presbiteri ülésen kérte a főesperes, hogy nyilatkozzanak a gyulaiak, kívánják-e meghívni lelkészükné Kiss Benőt. A felügyelő úgy vélekedett, hogy Kiss „a hozzáfűzött reményeket az egyházzal szemben be nem váltotta, s az egyháztagok bizalmát meg nem nyerte”⁷⁰, ezért nem kívánják meghívni a lelkészi állásra.

Négy nappal később folytatódott a megbeszélés. A felügyelő hosszas fejtegetéséből kiderült, hogy miért ellenezte a lelkészi állás betöltését. Azt javasolta, hogy a 2800–3200 pengő közötti egyházi költségvetést – amelynél magasabb adózásra a gyülekezet már nem képes – a lelkész fizetése helyett fordítsák a lelkészi javadalmat képező föld megváltására, valamint templomépítésre. A hitoktatást lássa el a kántor, s havi egy alkalommal hívjanak át lelkészt Békéscsabáról vagy a reformátusoktól, a többi vasárnapon pedig csak a kántor tartson könyörgést. A 12 megjelent presbiter közül csak Stéberl Mihály nem támogatta a javaslatot, bár ellenvéleményét nem indokolta. A gyülekezet szeptember 1-jével fel is mondta a lelkészlakás utáni lakbér fizetését.

Nem tudjuk, mi okozhatta a hirtelen jött változást. Lehet, hogy hatott az egyház felső vezetésére a megfogalmazott kemény kritika. Mindenesetre azt látjuk, hogy a szeptember 19-i presbiteri ülésen a felügyelő arról számolt be, hogy a kerületi közgyűlés alkalmával több lehetséges jelölttel is tárgyalt a lelkészi állás betöltéséről. Azt javasolta a gyülekezetnek, hogy Tátrai Károly bányakerületi segédlelkészt hívják meg Gyulára.

Az 1927. szeptember 25-i közgyűlésen a gyülekezet adminisztrátorának küldött lelkész beiktatását megtartották.⁷¹

Óriási lépést jelentett a gyülekezet életében, hogy december 18-án Raffay Sándor püspök felszentelhette az újonnan épített templomot.⁷²

Az adventisták közben lemondtak a baptista imaház igényléséről, csak arra kérték a gyülekezetet, hogy tudósítsa őket a templom elkészültéről. Az imaház bérleti díja 1927 júliusa és szeptembere közötti időre 140 pengőt tett volna ki, de végül is nem kellett azt kifizetni. A gyulai származású Somogyi Imre baptista lelkész is kapott meghívót a templomszentelőre, s egyúttal megkérték, hogy hasson oda gyulai hitsorsosainál, hogy a templomépítésre való tekintettel álljanak el a bérleti díj követelésétől. Ezt december 13-án meg is tették.⁷³

⁶⁸ GyEEI Jegyzőkönyvek 1927. április 17.

⁶⁹ GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

⁷⁰ GyEEI Jegyzőkönyvek 1927. augusztus 22.

⁷¹ GyEEI Jegyzőkönyvek B. 11.; Békés, 1927. szeptember 28.

⁷² A templom építésére itt bővebben nem tértünk ki, ennek a fontos témának egy külön tanulmányt szenteltünk: NÉMETH 2004. 167–198.

⁷³ GyEEI Iktatókönyv 161, 173, 236 és 260/1927.

A november 10-i ülésen az egyházi alkotmánynak megfelelően a stóladíjakat hivatalosan megállapították.⁷⁴

A Békés című lapból értesülhettek az érdeklődők, hogy 1927. december 21-én szerda este 6 órakor az állami iskola VI. leányosztálya termében „rendes keretekben” evangélikus bibliaórát tartanak. Szenteste délutánján, 3 órától karácsonyfaünnepet rendeztek az új templomban. Karácsony napján délelőtt 10 és este 6 órakor, másodnapján pedig 10 órakor kezdődött az istentisztelet. Karácsony délelőttjén úrvacsoraosztásra is sor került. Óév estéjén 5 órakor, újév napján pedig 10 órától hallgathatták a gyülekezet tagjai az evangélium hirdetését.⁷⁵ Az elemi iskola igazgatójától 1928. január másodikán érkezett meg a hivatalos értesítés arról, hogy szerda és vasárnap délután 6 és 7 óra között az egyik tantermet rendelkezésre bocsátja bibliaórák tartására, amennyiben a fűtési, világítási és takarítási költséget az egyházközség magára vállalja.⁷⁶

Tisztázatlan volt a város külterületén élők hovatartozásának kérdése. A főesperes azonban egyértelművé tette még az 1928-as év elején, hogy akiknek Gyula közigazgatási határain belül van ingatlana, azoknak a gyulai lelkészi hivatalba kell egyházi adójukat kifizetni. A lelkész erre Pejrért, Siórét, Szabadka, Bicere evangélikusainak 33 fős névsorát átküldte a városhoz, hogy a mezőőrrel szedesse be az adóikat. Ugyanekkor kipostázta a Paradicsom majori uradalmi intéző (Geyerhoffer János), valamint egy gyulavári 60 holdas birtokos (vitéz Molnár Géza) adóívét is.⁷⁷

Tátrai Károly 1927 elején megírta a gyulai evangélikus egyházközség rövid történetét. Erre azért volt szükség, mert a Gusztáv Adolf Egylet német híveit meg kellett ismertetni a gyülekezet múltjával, helyzetével, hogy támogatást lehessen kérni tőlük. 1928 áprilisában a templom elkészülte jelentett kitűnő alkalmat arra, hogy a Luther Naptár olvasói számára elküldje az egyházközség történetét. A gyülekezet vezetőinek fotóit, egy rövid történeti háttérrel a Raffay Sándor 10 éves püspökké szentelésére kiadandó könyv szerkesztőinek is elpostázta augusztus közepén.⁷⁸

1928-ban Tátrait kérte fel az egyházmegeye a közgyűlés előtti gyámintézeti istentisztelet megtartására.⁷⁹

Annak ellenére, hogy feszült volt a két felekezet viszonya, mégis üdvözölték a gyulai 10. éves szolgálati idejét töltő Apor Vilmos plébánost.⁸⁰

⁷⁴ A keresztelés 1,5 P, az esketés 5,5 P (de ha délutáni, akkor 8 P), az orgona használata 4 P, a templomi szolga díja pedig 1 pengő lett. Orgonás esküvőért a lelkésznek 14 P, a kántornak pedig 3 P járt. Ha a lelkész háznál imádkozott, azért 3 P illette meg, a temetőbe való kikísérés díja 5,5 P lett. Imás temetésért a lelkésznek 3 P járt, a kántornak pedig mindkét esetben 3 P-t kellett fizetni. Beszédés temetésnél a lelkésznek 14 P, a kikísérésért 15,5 P, míg a kántornak mindkét esetben 5,5 P járt ezentúl. Az 1928. december 8-i közgyűlés tanúsága szerint a lelkészi fizetés 2/3 részét 1928 végéig a püspökség állta.

⁷⁵ Békés, 1927. december 21., Békésmegyei Hírlap, 1927. december 21. és 23., valamint 31.

⁷⁶ GyEEI Iktatókönyv 286/1927.

⁷⁷ GyEEI Iktatókönyv 63 és 67–70/1928.

⁷⁸ GyEEI Iktatókönyv 136 és 254/1928.

⁷⁹ GyEEI Iktatókönyv 197/1928.

⁸⁰ GyEEI Iktatókönyv 297/1928.

Október 22-én került sor Ziermann Lajos soproni lelkész fogadására. Neki sokat köszönhetett a gyülekezet, mert az Egyetemes Egyházi Gyámintézet elnökeként több kölcsönt is folyósított gyülekezetünknek, s a Gusztáv Adolf Egyesület felé is ő közvetítette a kölcsönkérelmeiket. Hálából egy oltárterítővel ajándékozták meg a gyulaiak.⁸¹

A lelkészt megerősítő közgyűlésre 1928. december 15-én került sor a főesperes jelenlétében. Autóval várták a vasútállomáson. A közgyűlés negyed hatkor vette kezdetét.⁸² Miután a felügyelő „*buzgó szavakkal méltatta a lelkész munkásságát*”, a lelkész kérte „*az egyháztagok támogatását az egyházépítő munkálkodáshoz*”⁸³.

Az 1927-es esztendőben 10 olyan házasságra került sor a városban, melyben az egyik házasulandó evangélikus volt. Ezekben mindössze 1 alkalommal adott reverzalist az evangélikusoknak az egyik fél, míg a reformátusok részére 7 reverzalist adtak, 2 alkalommal pedig vegyes megállapodás született.⁸⁴ Ezek az adatok némileg érthetővé teszik a lelkész későbbi heves kirohanásait a reverzálisok ügyében a reformátusok ellen.

1929. február 8-án a lelkész arra emlékeztetett, hogy a tavasz elején tisztség-újítást kell tartani. Az egyházközségi szabályrendelet kidolgozásával a lelkészt bízták meg. Ő arra kérte a vezetőséget, hogy a külterületi lakosságot is bevonva, a presbitérium létszámát 4 fővel növeljék meg. A presbitérium jóváhagyta, hogy a testület 24 tagúra bővüljön, s azt 3 évente, míg a felügyelőt 6 évente válasszák újjá.

Az április 20-i presbiteri ülésen hangsúlyozták, hogy méltóképpen fognak megemlékezni a protestáns elnevezést adó speyeri birodalmi gyűlés 400. évfordulójáról: másnap ünnepi közgyűlést tartanak, amelyen bejelentik a Luther Szövetség helyi csoportjának a megalakulását. A lelkész által elkészített 80 §-ból álló szabályrendeletet és a tisztújítás kérdését is az ünnepi közgyűlés elé terjesztik.

Az 1929. április 21-i ünnepélyes közgyűlésen az 1529. április 19-i protestálásról megemlékezve hitet tettek arról, hogy a „*protestantizmus nem csak tiltakozás, de hitvallás a lelkiismeret szabadsága mellett*”⁸⁵.

A május 18-i presbiteri ülésen a felügyelő javaslatára írtak az egyházmegye vezetőségéhez, hogy ha az alesperesi tisztség be van töltve, akkor töltsék be a másodfelügyelőit is. Az egyházmegyei közgyűlés azonban feleslegesnek ítélte a gyulaiak által szorgalmazott másodfelügyelői tiszt létrehozását. Mindenesetre megköszönték a lelkész buzgólkodását, ami nyilvánvaló volt abból, hogy a közgyűléshez benyújtott javaslatok több mint fele tőle érkezett.⁸⁶

⁸¹ GyEEI Iktatókönyv 361 és 363/1928.

⁸² GyEEI Iktatókönyv 413/1928.

⁸³ GyEEI Jegyzőkönyvek 1928. december 15.

⁸⁴ GyEEI Iktatókönyv 196/1928.

⁸⁵ GyEEI Jegyzőkönyvek 1929. április 21.

⁸⁶ Egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyvek. Békéscsaba, 1929. 7, 29, 47–48, 53–54.

Még a nyár folyamán kezdeményezték a lelkési iroda bérének leszállítását 480 pengőre. Ezt szeptember elején jóváhagyta a tulajdonos.⁸⁷

A november 9-i presbiteri ülésen emlékeztek meg a nyáron elhunyt Osuszky Jánosról. Vele az utolsó olyan presbiter távozott az élők sorából, aki kezdettől fogva tagja volt az egyházközség vezetőségének. A másnapi közgyűlést délután 5 óra-kor tartották meg a templomban, Bárdy Ernő alesperes részvételével. Az ideiglenes világi elnök tiszttét Bergel Péter töltötte be. Ezen dr. Vangyel Endre felügyelőt új-raválasztották. Az alesperes megállapítása szerint ő „*a kötelességteljesítés embere*”. A lelkész pedig „*biztosította őt az egyház minden tagjának szeretetéről és támogatásáról*”. A felügyelő ugyancsak meleg szavakkal emlékezett meg lelkészéről, aki-ben „*sikerült olyan munkatársat találni, akinek nagy tudása, lángoló lelkesedése, fáradhatatlan hitbuzgósága, példás takarékosága és páratlan áldozatkészsége a legnehezebb akadályokat is legyőzi, és vele közösen sikerült hitünk szerint... Isten segédelmével békésebb és nyugodtabb fejlődést biztosítani*”. Programjával a következ-őket szabta meg: „*a jól kipróbált biztos úton kívánok haladni, melynek eszköze: az Isten-félelem és a mély vallásos meggyőződés növelése, a felebaráti szeretet erősíté-se, a haza és egyházszereket buzgó ápolása*”. Célja a minden keresztyény egyházat fenyegető közöny és hitetlenség, valamint a vallási türelmetlenség és felekezeti bé-kétlenség elleni erőteljes küzdelem. Közéleti célja pedig „*a kis gyulai gyülekezet összetartása, az evangélikus öntudat erősítése, az egyház boldogulásának biztosítá-sa és jövőjének végleges megalapozása*”. Nagyon jól ráérezett a fenyegető veszélyre, amikor elsősorban arra intette hitsorsosait, hogy „*igyekezzenek az összetartást még szorosabbá tenni, a keresztyéni erényekben egymást felül múlni... egymást megbec-sülni, a személyi ellentéteket... kiküszöbölni*”.⁸⁸

Karácsonykor délelőtt 10-kor és este 6-kor, karácsony másodnapján délelőtt 10-kor a templomban, délután pedig a fogházban és a kórházban tartott istentiszte-letet a lelkész.⁸⁹ Az volt a véleménye, hogy a „*gyulai evangélikus hívek minden ál-dozatot meghoznak az ő szeretett egyházukért, buzgón látogatják az Istenisztelete-ket, a legmagasabb egyházi adókat fizetik, részt vesznek az évek óta tartó gyűjtési munkából s ha áldozni kell, sohasem riadnak vissza*”.⁹⁰

A hitterjesztő munka sem állt meg. Az Ágostai Hitvallás kiadásának 400. év-fordulója alkalmából 1930. április 21-én például Tátrai külön istentiszteletet tartott az ifjúság számára, márciusban pedig Békéscsabán hirdette az Úr igéjét.⁹¹

1930. november végére azonban szokatlanul felélénkültek az egy-házközség vezető tisztviselői között. Ennek, a végül lelkészcserevel járó vitának az ismertetése azonban már meghaladná jelen tanulmányunk kereteit.

⁸⁷ GyEEI Iktatókönyv 496–497/1929.

⁸⁸ Az 1929. november 10-i közgyűlés jegyzőkönyve.

⁸⁹ Békésmegyei Hírlap, 1929. december 22.; Békés, 1929. december 25.

⁹⁰ Tátrai Károly 1927-es visszaemlékezése. GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

⁹¹ GyEEI Iktatókönyv 140 és 201/1930, valamint 36/1932.

Katonaság

Már a kezdet kezdetén jelentkezett a pasztorizáció egy másik területe, a városban állomásozó katonaság lelki szükségleteinek ellátása. Zorán Zoltán szegedi tábori alesperes 1924 márciusában, majd júliusában is kérte az imaház átengedését katonai istentisztelet céljára. Az év novemberében már rendelet írta elő a katonáknak az istentiszteleten történő megjelenést.⁹²

A katonai istentisztelet tartásánál felmerültek bizonyos anyagi jellegű problémák. 1928 novemberében azt írta a lelkész Koren Pál szegedi protestáns tábori alesperesnek, hogy vállalja havi 3 katonai istentisztelet megtartását, ha átutalják neki ezért a 4,08 P, a kántornak pedig az 1,36 P tiszteletdíjat. A következő évben a lelkész Antalffy László ezredestől, a szegedi református tábori főesperestől azt kérte, hogy a katonák egyházi adójából 400 P-t adjanak Gyulának. Az alesperes az 1928. január 1. és 1929. január 31. közötti időszakra azonban csak 75 pengőt küldött. Ez is enyhíthette a lelkész hozzáállását az ügyhöz, mivel április 27-én minden második vasárnap reggel 9 órára katonai istentiszteletet hirdetett meg. Kérte azonban az értük járó 3,48 P lelkészi tiszteletdíj 5 P-re, a kántori 1,48 pengőnek pedig 3 P-re való felemelését. Kérvényét elutasították. Az 1929. február 1. és július 1. közötti időre összesen 5,20 pengőt fizettek ki. Az egyházi adókból is csupán 100 pengőt kapott meg az egyházközség, bár november 6-án a protestáns tábori püspök is megfordult a városban.⁹³ 1930 tavaszán még küldtek istentisztelet tartására 29 P-t, s segílyre 75-öt javasoltak, de hozzátéve, hogy jövőre már semmit sem fognak tudni adni. Asbóth Gyula tábori lelkész október 22-én jött el a kérdés megtárgyalására.⁹⁴

A katonai istentiszteletekért járó tiszteletdíj ügye a későbbiekben sem rendeződött. Hangsúlyozni szeretnénk azonban, hogy az ismertetett pénzügyi nehézségek ellenére is ellátták a gyulai lelkészek a városban állomásozó katonák közti szolgálatot.

Kórház, tüdőszanatórium, fogház, gyermekmenhely

A lelkész 1926 nyarán a Gusztáv Adolf Egyesülethez írott levelében vázolta, hogy a megye lakossága zömében evangélikus, ennél fogva közülük sokan fordulnak meg a városi kórházban, a tüdőszanatóriumban, a fogházban, a gyermekmenhelyen, a javítóintézetben és a különböző iskolákban, ezért „*ezek lelki és vallási gondozása multhatatlanul szükséges, s el nem hanyagolható, mert a nagy kath. kegyúri egyház papságának intenzív, s nagy erővel rendelkező térítő munkáját ellensúlyozni... kell*”.⁹⁵

⁹² GyEEI Iktatókönyv 44 és 116/1924.

⁹³ GyEEI Iktatókönyv 373/1928; 37, 252, 256, 356, 450, 476, 588/1929.

⁹⁴ GyEEI Iktatókönyv 237–238 és 325/1930.

⁹⁵ Kemény Gábor 1926. június 28-i levele a Gusztáv Adolf Egyesülethez. GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

A kórházban megforduló evangélikusok éves létszámát 300-ra becsülte. A kórházi temetésekért kezdetben 3 aranykorona illette meg.⁹⁶ A Népjóléti Minisztériumtól 1928-ban évi 600 pengőt kért a kórházi szolgálataiért, amit 1929 márciusában el is fogadtak.⁹⁷

A lelkész annak statisztikai kimutatását kérte a szanatóriumtól, hogy évente hány evangélikus beteget kezelnek benne. Az 1928-as kimutatás szerint az 1363 beteg közül 127 volt evangélikus vallású. Erre az adatra hivatkozva kérte azután a szanatórium igazgatóját, hogy tegye lehetővé a lelki gondozásukat, havi fizetés ellenében. Annyit ért el, hogy megígérték, hogy év végén megpróbálnak számára méltányos tiszteletdíjat kiutalni. 1929 karácsonyára 250 P-t ki is fizettek.⁹⁸

1929-ben a református lelkésszel közösen kérték a Népjóléti Minisztériumot, hogy a kórházi temetés díját 3,48 P-ről 6-ra; illetve az Igazságügyi Minisztériumot, hogy a fogházi látogatások díját 3,30-ról 10 pengőre emeljék fel. A következő év elején a Népjóléti Minisztérium jóváhagyta a kérelmet.⁹⁹

1930-ban a szanatóriumban tartott 20 előadásért az Iskolánkívüli Népművelő Bizottság 60 pengőt fizetett ki a lelkésznek. A havonta egyszer ott tartott istentisztelet után azonban nem részesült díjazásban.¹⁰⁰

A lelkész a kórházban és a tüdőszanatóriumban havonta két istentiszteletet tartott. Húsvétvasárnap délutánján 2 óraker például a fogházban, 3 óraker a kórházban tartott istentiszteletet, míg áldozócsütörtökön délután 3-kor a szanatóriumban, pünkösd és karácsony első napján délután 3 óraker a fogházban, 4-kor pedig a kórházban hirdette az ígét.¹⁰¹

1924 novemberében kérte Kemény Gábor fogházi lelkésszé történő kinevezését.¹⁰² 1926 karácsony másnapján a fogházban úrvacsoravétellel egybekötött istentiszteletet tartott.¹⁰³ Tátrai már évente 26 látogatást végzett a fogházban, amikért alkalmanként 3 P juttatást kért.¹⁰⁴ Az Igazságügyi Minisztérium elutasította havi 40 pengőre rúgó bérfizetési kérelmét. Azért nem járultak hozzá a fogházlátogatások számának felemeléséhez, mert a foglyoknak csak 22%-a volt evangélikus. Ekkor a lelkész a püspököt kérte fel, hogy ezt a kérdést országos szinten rendezzék, mert szégyen, hogy egy börtönbeli istentisztelet megtartásáért mindössze 3,30 pengőt fizetnek.¹⁰⁵

⁹⁶ GyEEI Iktatókönyv 85/1925.

⁹⁷ GyEEI Iktatókönyv 422/1928 és 140/1929.

⁹⁸ GyEEI Iktatókönyv 7, 29, 35, 665/1929.

⁹⁹ GyEEI Iktatókönyv 628 és 637/1929, valamint 104/930.; 1930-ban a gyermekmenhely elhunytjai után járó stólát is 6 P-re kérte felemeltetni a korábbi 4-ről: GyEEI Iktatókönyv 132/1930.

¹⁰⁰ GyEEI Iktatókönyv 161/1930 és 23/1932.

¹⁰¹ Békésmegyei Hírlap, 1936. március 27., május 5., május 15. és december 24.

¹⁰² GyEEI Iktatókönyv 117/1924.

¹⁰³ GyEEI Iktatókönyv 174/1926.

¹⁰⁴ GyEEI Iktatókönyv 191/1927.

¹⁰⁵ GyEEI Iktatókönyv 97 és 101/1929.

Hitoktatás

1925-ben a konfirmációra pünkösöd másodnapján került sor.¹⁰⁶ 1927 tavaszán a hittanórákat a római katolikus, illetve a református elemi iskolákba járó gyermekek számára kedden és csütörtökön délután tartották.¹⁰⁷

1928-ban június 15–16-án voltak a hittanvizsgák, melyekre először ekkor kérte ellenőrző presbiterek kiküldését a lelkész. A presbitérium Bergel Pétert és Lőrincz Jánost küldte ki. Az ismétlőiskolásoknak ekkor heti 1 hittanórát tartott a lelkész, ám a leánypolgáriban tartott heti 1 órát nem engedélyezték, így ezért térítés sem járt. Az új tanévben a belvárosi, a németvárosi, a nagyrománvárosi római katolikusok és a református elemi iskolákba járó evangélikusok részére a hittanóra a lelkészi hivatalban volt péntek délután fél háromtól, a gimnazisták számára pedig szombaton ugyanott, ugyanabban az időben.¹⁰⁸

1929 februárjában a szanatóriumi két evangélikus gyermek hitoktatására heti 1 óra díjának kiutalását kérte a lelkész 4 P értékben. A 8 külterületi iskola igazgatóját pedig felkérte, hogy az általa küldött hittankönyvből adják fel s kérdezzék ki a leckét evangélikus diákjaiktól. A szabadkai és az eperjesi tanító 2-2, a gyürkehelyi és a szentbenedeki pedig 1-1 gyermek hitoktatását végezte. A szentpálfalvai iskola tanulói viszont a lelkészi hivatalba jártak be hittanórára.¹⁰⁹

A Gyógypedagógiai Intézet vezetőjétől 1929 elején azt kérte a lelkész, hogy február elsejétől állapítson meg számára bért a hittanórák után. Azt a választ kapta, hogy erre legfeljebb a jövő tanévtől lehet szó. Ugyancsak ezt a választ kapta az iparostanonc iskolát fenntartó várostól. A Gyógypedagógiai Intézet a tanév végén 22 pengőt mégis kiutalt erre a célra.¹¹⁰

1929-ben április 18-án, szombaton este délután 5 órakor tartották a konfirmációi vizsgát, s a pünkösöd hétfői istentiszteleten került sor a konfirmandusok első úrvacsora vételére. A népiskolában a lelkész ekkor heti 3 órában végzett hitoktatást. Ennek díját a püspöktől kérte kiutaltatni, tekintve, hogy a gyülekezet nem fizetett érte. A leány iparostanonc iskola 1928-ra 75 P tiszteletdíjat állapított meg.¹¹¹

Pénzügyek

Az 1924-es, vagyis az első önálló év költségvetése a következőképpen alakult: 13 303 565 K bevétel és 8 636 059 K kiadás mellett 4 667 502 koronát (mintegy 8 q búza értékét) sikerült megtakarítani, amiből 3 500 000 koronát az egyház-

¹⁰⁶ Békés, 1925. május 27.

¹⁰⁷ GyEEI Iktatókönyv 128 és 134/1927.

¹⁰⁸ GyEEI Iktatókönyv 181, 280 és 286/1928.

¹⁰⁹ GyEEI Iktatókönyv 58, 85, 186–190, 201/1929.

¹¹⁰ GyEEI Iktatókönyv 115, 125, 287, 354/1929.

¹¹¹ Békés, 1929. május 18; GyEEI Iktatókönyv 282, 334, 342, 642/1929.

segély tett ki. A következő évi bevételeknél 5 millió koronával és 34 q búzával (azaz összesen 44 q búza értékével) számoltak. (Az infláció óriási mértéke miatt célszerűbbnek tűnt a bizonytalan korona összegének feltüntetése helyett azt megadni, hogy az illető dolognak egy mázsa búzában kifejezve mekkora volt az értéke.) A megtakarítás csak a segélyeknek volt köszönhető: a 3 millió K-ás gyámintézeti segély egyik felét a lelkész kapta, a másikat a templomépítésre utalták ki. 1 millió K pedig a Baldácsy-alaptól érkezett.¹¹²

1925 februárjában a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium leirata szerint a lelkész fizetését a 17 q búza értékéről 800 aranykoronára¹¹³ (azaz 25–26 q búzával megegyező értékre) kell felelni. A március elsejei közgyűlés megszavazta a kívánt összeget, de arra kérte a minisztériumot, hogy a lelkész fizetés-kiegészítését soron kívül utalja ki, ugyanis az „*már hónapok óta megfelelő minimális javadalmat sem élvez*”¹¹⁴. A búza árának állandó hullámozása miatt a március 29-i közgyűlés az addigi legkisebb egyházi adót (10 kg búza) 3 aranykoronában határozta meg. 1925 márciusában érkezett meg az évi 800 aranykoronás (=13,5 millió papírkorona) missziói kongrua, melyet az egyházkerület 1924. december 1-jétől visszamenőlegesen folyósított. Ekkor a Baldácsy-segélyből 1 millió K-t a lelkész kapott, a másik felét a templomra adták. Az egyházkerületi gyámintézet pedig 2 millió K segélyt küldött a lelkésznek.¹¹⁵

Az 1926. január 22-i presbiteri ülés a költségvetés és az egyház gazdasági ügyeinek megvitatása során több, lényegbe vágó változtatást is javasolt. Ezek a kántori állás betöltésével, a földhöz jutással és a gazdasági helyzet változásával, vagyis a pengő (még csak elméleti) megjelenésével álltak kapcsolatban. Kimondták, hogy az eddigi perselyezés helyett a kántor állandó havi fizetést, félmillió koronát kapjon. Az irodai átalányt 2 millió koronában szabták meg. Bár arról döntöttek, hogy a perselypénz ezután az egyház pénztárába kerüljön, de azt megengedték, hogy a nagy ünnepek első napján a lelkészt, a másodnapján pedig a kántort illesse meg. Az adófizetést pedig úgy alakították át, hogy minden 24. életévét betöltött, s önálló jövedelemmel rendelkező egyén 3 pengős (azaz 37 500 koronás) személyi járandóságot, valamint az állami adója értékének 10%-át kitevő egyenes adót fizessen az

¹¹² GyEEI Iktatókönyv 127 és 115/1924.

¹¹³ A korabeli pénz- és értékviszonyokban való eligazodásra ajánljuk a Békés, 1914. május 31., 1923. június 27., 1924. július 31., 1925. február 4. és július 4., valamint 1927. február 4. és 12-i számait: 1924 augusztusától 1 aranykorona 17 000 papírkoronát ért. 1 aranykorona 1,173 svájci frankkal volt egyenértékű. (A pénzromlás mértékét jól érzékelteti, hogy 1914 tavaszán 1 papírkoronáért is megadtak 1,05 svájci frankot!) 1924 nyarán 1 q búzáért 460 000 koronát kellett fizetni. A következő év februárjában a búza ára 600 000 papírkoronán tetőzött, de aztán visszaállt a fenti értékre. 1927 januárjában 1 P értékét 12 500 papírkoronában határozták meg. 1 mázsa búzát 28–30 pengőért adtak, azaz ugyanannyiba került, mint amennyit az I. világháború kitörésekor koronában kellett érte fizetni. 1927-ben egyébként 1 dollárért 5,72 P-t adtak.

¹¹⁴ GyEEI Jegyzőkönyvek 1925. március 1.

¹¹⁵ GyEEI Iktatókönyv 46 és 60, 75, továbbá 116/1925.

egyháznak, féléves részletekben. Az adófizetést megtagadókkal szemben végrehajtási eljárást helyeztek kilátásba. Az adóztatást a szórványban élőkre is igyekeztek kiterjeszteni. Az öt nappal későbbi ülésen folytatták az adózással kapcsolatos ügyek megvitatását. A lelkész azt állapította meg, hogy a kivetett adóösszegek alacsonyabbak a reformátusokéinál és a katolikusokéinál, ám nincsenek tekintettel a hívek társadalmi és vagyoni viszonyaira. Azt javasolta, hogy térjenek át a reformátusoknál alkalmazott progresszív adózási rendszerre. Az esketési és stóladíjat február 1-jétől igazítsák a reformátusoknál szokásos összeghez, akárcsak az egyházi adó kulcsát. Aki fél év után sem fizet, az ellen közigazgatási végrehajtást fognak kérni.

A lelkész a nehéz anyagi helyzetben a német Gusztáv Adolf Egyesület segítségét is kérte: *„Bízató reménységként szállt felénk a németországi Gusztáv Adolf Egylettől nyert azon értesítés, hogy évi segélyezési tervébe felvettünk”*¹¹⁶. Részletezte a fennálló nehézségeket: az imaházat október elsejével vissza kell adni, s a lelkész lakása után is bért kell fizetni, továbbá valószínűleg ki is kell azt üríteni hamarosan. A tervezett templomépítés minimum 700 millió koronába kerül, s ebből jelenleg csak 200 millió áll az egyházközség rendelkezésére. Kölcsön felvételére nincs lehetőség, mert a vagyontalan egyháznak nem adnak kölcsönt. *„Válságos idők előtt állunk s félve gondolunk arra, hogy eddigi munkánknak minden eredménye összeomlik, s esetleg minket is eltemet. Mi azonban a csüggedésben is erősek maradjunk... reményeinket mostoha sors el nem veheti. Bízunk, mert – Erős vár a mi Istenünk...”*¹¹⁷ Kérése meghallgatásra talált. A Gusztáv Adolf Egyesület első, 300 márkás segélye még októberben megérkezett Gyulára.¹¹⁸ Az egyesület ezután több éven át, folyamatosan segítette kisebb-nagyobb összegek átutalásával a gyülekezetet.

1927 nyarán Gyula város képviselő-testülete elutasította az egyházközség azon kérését, hogy az OFB által a részére juttatott ingatlan után kivetett 30 pengős vagyónátruházási illetéket, illetve a város által adományozott ingatlan után fizetendő 45 pengő 40 filléres illetéket ne kelljen lerónia.¹¹⁹

A szeptember 28-i közgyűlésen Safáry László kezdeményezte a lelkész 1 130 000 koronás (90 pengős) havi fizetésének megduplázását, mivel *„ezen összeg nem képezheti a megélhetés alapját”*. A közgyűlés a lelkész évi fizetését 24 millió koronára (évi 1920, azaz havi 160 pengő) emelte. Az 1927. január 7-i presbiteri ülés azonban kénytelen volt megállapítani, hogy a fizetés felemelésére fedezetet nem talált. Így elvben fenntartotta az emelést, de csak azzal a kikötéssel, hogy amennyiben lesz rá fedezet, visszamenőlegesen megtéríti a különbözetet, ám egyelőre csak a régi fizetést tudja folyósítani. Arról is döntöttek, hogy a múlt évben kivetett 50%-os pótdadót rendes adóvá nyilvánítják, mert csak ez nyújt fedezetet a kiadásokra.

¹¹⁶ Kemény Gábor 1926. június 28-i levele a Gusztáv Adolf Egyesülethez. GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

¹¹⁷ Kemény Gábor 1926. június 28-i levele a Gusztáv Adolf Egyesülethez. GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

¹¹⁸ GyEEI Iktatókönyv 152/1926.

¹¹⁹ BML Gyula város 73.kgy/7347/1927. sz. határozata.

A két nappal későbbi közgyűlésen a lelkész bemutatta az 1926. évi zárszámadást. A 31 060 892 koronás (2485 P) bevételével szemben 3 267 588 koronával (261 P) magasabb kiadás állt. A vagyonelejtár 24 609 pengő 40 fillért tett ki, melyet 2260 pengő 41 fillér terhelt. A tiszta összeg tehát 22 348 pengő 41 fillérre rúgott. A március 20-i közgyűlés hatálytalanította a lelkész fizetésének emeléséről szóló határozatot addig, míg fedezet nem lesz rá.¹²⁰

A november 10-i ülésen a felügyelő javasolta, hogy kérjék fel az egyházkezületet a lelkész fizetésének további folyósítására, mivel erre jelen helyzetben a gyulai gyülekezet nem képes.¹²¹

1928. január 13-án a főszolgabírói hivatalban tartott presbiteri ülés határozatot hozott egy adókiadó bizottság felállításáról. Ennek tagjaiul a számvizsgáló bizottságon kívül (Olofson Miksa, Falta Imre és Rózsa János) a gondnokot és a pénztárost jelölték ki. A lelkész előterjesztette, hogy Sárközíné a templom takarításáért havi 12, az irodáért pedig 8 pengő fizetést kíván. Ezt az összeget a presbitérium soknak tartotta, s megbízta a gondnokot, hogy csökkentéséről tárgyaljon. Másnap összeült az adókiadó bizottság.¹²² Az adókiadónál elsősorban olyan személyi járandóságot állapítanak meg, amely „*tekintetbe veszi a tagok keresetét, társadalmi állását és vagyoni állapotát*”¹²³. Ennek végső összege 3259 pengőt, az állami egyenes adó 10%-ából befolyó összeg pedig 528 pengőt tett ki. Megállapították, hogy a 15 000 pengős kölcsön felvétele miatt az egyházközség éves költség-előirányzata elérheti a 4700 pengőt. A február 3-i presbiteri ülés felszólította a lelkészt, hogy nézzen utána, esetleg nem Békéscsabára fizetnek-e adót a külterületi hívek. Ha oda sem fizetnek, akkor közigazgatási végrehajtást helyeztek kilátásba velük szemben.

Az 1927. évi vagyonelejtár alapján a gyülekezetet 42 360 P kiadás terhelte (ebből 2000 P szerepelt kölcsönvisszatérítésként). Az ingatlanok értékét 106 000 P-re, az ingóságokét 6017 P-re értékelték, s volt 8710 P-nyi követelésük is, amivel a tiszta vagyon nagysága 78 368 P-t mutatott.¹²⁴

A július 22-i közgyűlés elfogadta a presbitérium előterjesztését a földmegváltásra a Kisbirtokosok Országos Szövetsége által rendezett akció keretében, 34 000 pengős kölcsön felvétele ügyében. Emiatt az egyházi adókat 100%-kal meg kellett emelni, hogy ki tudjanak mutatni kellő fedezetet a hitel felvételéhez. 3259 P helyett így 6518 P-re módosították az éves adóból várható bevétel nagyságát. A kölcsönök törlesztésére így az eredetileg beállított 2100 P-t megemelték 5850 P-re. Az egyházmegyei számvevőszék azonban 1928. augusztus 22-én az eredeti költségvetés elfogadását ajánlotta, mivel a gyulai közgyűlés hozzájárult ugyan az adók megemelésé-

¹²⁰ GyEEI Iktatókönyv 47/1927.

¹²¹ Az 1928. december 8-i közgyűlés tanúsága szerint a fizetés 2/3 részét 1928 végéig a püspökség állta.

¹²² GyEEI Jegyzőkönyvek B. 11.

¹²³ GyEEI Jegyzőkönyvek 1928. január 14.

¹²⁴ Esperesi közgyűlési jegyzőkönyvek. Békéscsaba, 1928. 39.

séhez, de csak azzal a feltétellel, hogy az egyháztagokra nagyobb megterhelés ne essen. Ezt pedig lehetetlenség lenne betartani.¹²⁵

Egy hónappal később arról kellett határozni a presbitériumnak, hogy mit tartalmazzon a lelkész fizetése. Gyorsan döntésre kellett jutni, mert a püspökség nem tudta tovább vállalni a lelkész fizetését, s a híványt az augusztus 28-i esperesi ülésnek is jóvá kellett hagynia. Az egyházkerülettől kapott kápláni havi fizetés 71,40 P volt, s emellett a kongrua 90,63 pengőt (összesen évi 1944 P-t) tett ki.¹²⁶ Ha a búzát pengőre értékeli át, akkor a legutóbb megállapított hívány összege mindössze havi 30 pengőt tett volna ki. A felügyelő ezért azt javasolta, hogy az egyházi költségvetésbe belmissziói díjak címén fel kell venni havi 60 pengőt. Ily módon az állami 90 pengőn kívül a lelkész az egyháztól is 90 pengőt kaphatna kézhez. Eszerint az egyházközség évi 360 pengő fizetést garantált a lelkészének, aki emellett kapott még 150 pengőt irodai fűtési átalány címen, biztosítottak a számára egy bérlakást, s ezen felül megillették a hitoktatói díjak, a kórházi, valamint a hívektől járó stóla. Tátrai éves stólajövedelme emellett 300–350 pengő körül alakult.¹²⁷ Ehhez jött az állami fizetés-kiegészítésként évi 1080 pengő, plusz a 720 P értékű belmissziói díj, vagyis összesen 2600–2700 P. Az augusztus 26-i közgyűlés után a december 8-i is visszatért erre a kérdésre. A felügyelő beszámolt Raffay püspökkel folytatott tárgyalásairól, melyben a püspökség vállalta, hogy havi 80 pengő fizetést továbbra is folyósít. Azt is kimondták, hogy a fizetést növelheti a földbirtoknak az évi törlesztő részleten felül megmaradó jövedelme. Tisztában voltak azzal, hogy ez még mindig kevés. Az augusztusi közgyűlés meg is állapította, hogy ez (kb. 90 pengővel) kevesebb lesz, mint amennyit jelenleg kap kézhez a lelkész. Így azzal terjesztették a december 15-i esperességi közgyűlés elé, hogy szükségét látják a fizetés felemelésének, ha az egyházközség anyagi helyzete javulni fog. A lelkészt megerősítő közgyűlésen, december 15-én, az említett feltételekkel véglegesítették Tátrai Károly állását.

1929. február 8-án ismertették, hogy a múlt évben az egyházközségnek – a templomépítkezési költségeket nem számítva – 4045 P 4 fillér bevétele mellett 3095 P 72 fillér kiadása volt, tehát 949 P 32 filléres aktívummal zárta az évet.

Ha végigtekintünk a következő évek – általunk nem részletezett – költségvetéseiben, azt láthatjuk, hogy az építkezési időszakokat nem számítva, a kiadási és bevételi tételek 4–5000 pengő körüli értéket tettek ki. Általában úgy alakították ki a költségvetést, hogy a bevétel éppen csak fedezze a kiadásokat. 26 pengőnél nagyobb összeg egyszer sem maradt a kasszában.¹²⁸

¹²⁵ Esperesi közgyűlési jegyzőkönyvek. Békéscsaba, 1928. 31.

¹²⁶ GyEEI Iktatókönyv 24 és 38/1928.

¹²⁷ GyEEI Iktatókönyv 161/1935; Áchim évi 200 pengőt kapott a kántorizálásért: 185/1935.

¹²⁸ 1929-ben még a templomépítési elszámolással kapcsolatban fordulhatott elő egy 777 pengős pénzmaradvány. 1940-et követően viszont többször is maradt nagyobb összeg a következő esztendőre: 1942-ben 387, 1944-ben 523, 1945-ben pedig (de ez már az infláció miatt ilyen magas) 6624 P.

Április 20-án az egyház nehéz anyagi helyzetére való tekintettel a kántor havi 40 pengős fizetését 20-ra, Sárközi Istvánné takarítónő 20 pengős fizetését pedig 15-re csökkentették.

Az egyházközségi föld

1923. szeptember 11-én az Országos Földbirtokrendező Bíróságot azzal a kérelemmel keresték meg, hogy a gyülekezet részére 50 kh területű ingatlant jelöljön ki.

Az első presbiteri gyűlésen, 1923. november 10-én ismertette a felügyelő, hogy a Földbirtokrendező Bíróság a gyülekezet 20–50 holdnyi földigényét elutasította.

Az 1924. január 12-i közgyűlés a lelkész mellett dr. Paulinyi Gyulát és Sáfáry Lászlót bízta meg, hogy járjon el a Földbirtokrendező Bíróságnál az ügyben, hogy 20–25 kh földet utaljon ki az egyházközség részére.

Az 1925-ös húsvéti istentisztelethez kapcsolódó közgyűlésen került ismertetésre a földbirtok vételáráról szóló döntés. Az egyházközség 20 kh-at kapott a sarkadi határban a felügyelő buzgólkodásának köszönhetően. November 19-én engedélyezte a püspöki hivatal a föld átvételét.¹²⁹

Az 1925. október 19-i presbiteri ülésen a felügyelő beszámolt arról, hogy az egyházközség számára 20 kh földet fognak kiutalni, melyet kishaszonbérlet címén rövidesen birtokba lehet venni. A föld hasznosításával összefüggő teendők intézésére egy külön bizottságot állítottak fel a felügyelő, a lelkész, a másodfelügyelő, a gondnok, a pénztáros, valamint Uhrin János és Pluhár Mihály részvételével. Arról is döntöttek, hogy a kiutalandó földterületet nem a vasút mentén fekvő földből, hanem a sarkadi országút baloldala melletti 1, 2, 45, 56, 57/a, 66, 65, 64, 68, 69, 67 és 70. számú táblákból kérik kiméretni.

Az 1926. január 22-i presbiteri ülésen az egyházközség vezetősége úgy döntött, hogy a tulajdonába került földet 6 évre, holdanként 250 kg búza (vagy annak tőzsdei középára) ellenében adja ki haszonbérbe. Az első évben egy összegben, október 1-jén, a továbbiakban pedig felerészben október 1-jén és április 1-jén kell befizetni a kirótt összeget. A bérlő fizeti a föld után járó összes terhet, így az ármentesítését, valamint a haszonbér után járó illetéket is. Azt is vállalnia kell, hogy évente megrágyázza a földet.

A július 31-i presbiteri ülésen a felügyelő bejelentette, hogy a 20 kh helyett az Országos Földbirtokrendező Bíróság jóvoltából a gyülekezet a Neumann-féle földből 34–36 kh földet fog kapni.¹³⁰

A szeptember 11-én negyed 3-kor történő birtokátadáson való jelenléttel az előző napi presbiteri gyűlés a felügyelőt és a gondnokokat jelölte ki. A becsár meg-

¹²⁹ GyEEI Iktatókönyv 135/1925.

¹³⁰ GyEEI Iktatókönyv 108/1926: az OFB 15.888/1926. számú, július 20-i ítélete.

állapító bizottsági tagságra, valamint a bérlőkkel történő tárgyalásra a másodfelügyelő elnöklete alatt a gondnokot, a pénztárost és Juhász László presbitert kérték fel.

A szeptember 27-i ülésen a felügyelő ismertette, hogy az egyháznak juttatott földbirtokon áll Neumann György tanyája nagy istállóval és melléképületekkel. Ezt a tulajdonos hajlandó 25 millió koronáért (2000 P) eladni az egyházközségnek. A felügyelő azt javasolta, hogy a templomépítésre összegyűlt adományokból fizessék ki ezt az összeget, s a bérleti jövedelméből a lelkész faszükségletének fedezésére 2–3 millió koronás (180–240 P) összeget utaljanak ki. A presbitérium elfogadta az előterjesztést.

A földet 1926 októberében, nyolc évre Stéberl András bérelte ki.¹³¹

Az október 16-i ülésen a sarkadi úti, Almásy-uradalomból kisajátított földet bérbe vevő Sóos István és Szokolay János a bérleti díj enyhítését kérte. A presbitérium a szerződésileg megállapított 50 q búzából 10 q-t hajlandó volt elengedni, ha a fennmaradó részt 10 napon belül megfizetik, akárcsak a földet terhelő köztartozásokat. Mivel a Neumann-tanyára nem tartottak igényt, arra új árverési tárgyalást hirdettek meg.

Az 1927. április 15-i presbiteri ülésen elhangzott, hogy az OFB által megítélt föld árát holdanként 35–40 q búzában akarja megszabni az állam. Ezt az egyház vezetősége túl magasnak találva, megfellebbezte. Ugyanakkor a föld mellett a csendőrőrs részére kiutalt 10 kh-nak az egyház részére történő átengedését kérelmezte az OFB-től. A szeptember 6-án, Békéscsabán tartandó földváltás-megállapító tárgyalására, az egyházközség képviselőjére Safáry Lászlót, Stéberl Andrást és Juhász Lászlót jelölték ki. A szeptember 19-i ülésen az egyházi föld ügyében a presbitérium hozzájárult, hogy a bírói egyezség megkötéséhez 20–25 q búzát felajánlhat az elnökség.

November 26-án küldte meg az OFB az egyház és a Neumann-család közti megegyezés szövegét. Stéberl 55,6 q búzát hagyott a Reisner-féle gőzmalomban.¹³²

Az 1928. február 5-i közgyűlésen a felügyelő arról tájékoztatta a híveket, hogy az OFB által megítélt föld megváltására nincs pénze az egyházközségnek, ezért kénytelenek lesznek 35 esztendőös futamidejű, 8,8%-os bankkölcsön felvételére a Pesti Kereskedelmi Banktól vagy a Pesti Hazai Takarékpénztártól.

Az OFB a Neumannékkal 1927. október 1-jén kötött megegyezést 1928. március 28-án hagyta jóvá. Egyben kiterjesztette a később hozzácsatolt 10 kh-ra is. Június közepén Csige-Varga elismerte, hogy 2008 pengőt átvett a 30 kh föld után az 1926. október elsejétől 1928. május 31-ig terjedő időszak bérleti díjaként.¹³³

Az OFB által juttatott 29 kh 1300 négyszögölnyi föld a bicerei vasútállomás, a Békéscsaba–Gyula közti út közvetlen közelében fekszik, melyen nagy értékű tanyaépület áll. A föld forgalmi értéke a polgármester által kiállított irat szerint 1200–1400 pengő volt holdanként.¹³⁴

¹³¹ Tátrai Károly 1932-es visszaemlékezése. GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

¹³² GyEEI Iktatókönyv 222 és 278/1927.

¹³³ GyEEI Iktatókönyv 124 és 168/1928.

¹³⁴ Templom és paplak építése és költségvetése. GyEEI F. 30.

Az 1928. év második felében az egyházközség tagjait az OFB által megítélt föld megváltási árának kérdése foglalkoztatta. Dr. Csige-Varga Antal – aki elvette Neumann György lányát¹³⁵ – június 14-i gyűlésen felolvasott javaslata szerint az egyház vállalja az adósságuknak az egyházra eső részét váltókölcson gyanánt, december 31-ig bekebelezés nélkül, s így az egyházat csak a kamat terhelné. Augusztusban követelte a gyülekezettől a megváltási összeg azonnali kifizetését. Mivel ahhoz viszont nem járult hozzá, hogy a nevezett földet az egyházközség tulajdonaként telekkönyvezzék, így a gyülekezet még bankkölcson sem tudott rá felvenni. Az OFB egyik bírója azt tanácsolta, hogy kérje az egyház a Neumann-családdal tavaly kötött egyezség felbontását, a vételár meghagyásával. A presbitérium fel is kérte az OFB-t, hogy döntsön a Neumann-családdal fennálló vitás kérdésében úgy, hogy a megkötött egyezséget a vételári rész meghagyásával bontsa fel. Az egyház hajlandónak mutatkozott az 1927. október 1. és 1928. május 1. közötti időszakra haszonbért fizetni, s attól kezdve pedig 5%-os kamatot a teljes összeg után. Haszonbér és kamat címén 1928. október 1-jéig 1979 pengő járna, amire az egyházközségnek 100 q búza fedezete van. A bírói tárgyalásra Juhász Lászlót küldték ki. A december 8-i közgyűlés jóváhagyta, hogy miután Csige-Vargának az 1928-as gazdasági évre földbér nem került kifizetésre, holdanként 2 q búzát adjanak neki.

1929. február 8-án a felügyelő ismertette a föld ügyében született megállapodást dr. Csige-Varga Antallal: a múlt évi földbért teljesen kiegyenlítette az egyházközség, s az idei fizetésével március 1-jéig várni fog, amikor a kölcsön folyósítása várható. 1928. október 1-jétől a földadót az egyházközség állja, míg azt korábban Csige-Varga fizette.

Az április 20-i presbiteri ülésen a Neumann-féle földből részesülő békéscsabai polgárok kérésére az OFB utat nyitott részükre a csabai műúthoz. Az 1 kh területű föld árának harmadát az egyházközségnek kellene megfizetni. A presbitérium, tekintettel arra, hogy az egyháznak nincs szüksége erre az útra, a döntést megfellebbezte.

A május 18-i presbiteri ülésen ismét szóba jött a földügy. A lelkész Budapesten járva úgy hallotta, hogy az állam által szervezett pénzügyi szövetkezet kifizetési akciójában a gyülekezeti föld is szerepel, olyan formában, hogy a föld árát a szövetkezet kifizeti a Neumann-családnak, s az egyházközségnek 52 év alatt kell ezt az összeget 5,5%-os évi kamattal törleszteni. Ez azt jelentené, hogy ezután már nem kell haszonbérlet címén fizetni a Neumann-családnak. Egyben felvilágosították, hogy kérjék az OFB-t a Neumann-családdal 1928 decemberében kötött szerződés megsemmisítésére, melyben a gyülekezet kötelezte magát az állam által juttatott földmegváltási kötvények 5000 pengő értékben való visszaváltására. Nincs rá ok, hogy a kötvény beváltásának terhét a gyülekezet tagjai vállalják, mivel kötelező a szövetkezet igénybe-

¹³⁵ Békés, 1909. november 12.

vétele. Ezért július 11-én kérték az OFB-t az 1928. december 18-án a Neumann-családdal kötött szerződés érvénytelenítésére, ami augusztus 16-án meg is történt.¹³⁶

1929-ben az állam a föld kifizetésének idejét 52 évben állapította meg, így könnyebbült a gyülekezeten a föld terhe. További nehézséget jelentett azonban az, hogy az akkor általános 19,60 pengős érték helyett hivatalosan 27,60 P-ben állapították meg a búza átszámítási arányát.¹³⁷

A számvizsgáló bizottság 1932. június 16-i összejelentésének jegyzőkönyve alapján az OFB által juttatott föld addigi számadásait ismertették. E szerint 14 494,92 P bevétellel szemben mindössze 8228,34 P kiadás állt. Tehát megérte a sokéves jogi küzdelem, hiszen a gyülekezet számára eddig 6196,58 pengő hasznot hozott a föld. Ebből templomépítési és egyéb egyházi célra 5378,40 pengőt fordítottak, míg a maradék (818,18 P) a törlesztések rendezésére szolgált.¹³⁸

A lelkészi lakás

Kemény Gábor lelkész Stéberl Mihály házában kapott szállást. A lelkészlakás kérdését először az 1926. április 28-i presbitériumi ülés tárgyalta, tekintve, hogy Stéberl Mihály az eddig ingyen használt lakás után a gazdasági helyzet rosszabbodására hivatkozva havi 1 millió koronás lakbért kért. A testület a kérés 600 000 koronára történő leszállítását kérte. Mivel később nem került elő az ügy, valószínűleg ennyiben sikerült is megállapodni.

Miután eldönt, hogy az egyházközségnek nincs anyagi lehetősége arra, hogy a templommal egyidőben a lelkészlakást és irodát is felépítse, 1928. január 13-án a lelkész bejelentette, hogy lakás és iroda céljából 2 szobás lakást bérelt ki a Városház utca 9. szám alatt a Békésmegyei Takarékpénztártól évi 640 pengőért. Azzal a feltétellel, ha az Amerikában élő tulajdonossal meg tud egyezni a bérleti díj 480 pengőre történő leszállításáról. A presbitérium üdvözölte a lelkészi iroda kiköltöztetését a főszoigabírói hivatalból. Az ügylet nem valószínű, hogy létrejött, ugyanis még 1929 tavaszán is a főszoigabírói hivatalban ülésezett a presbitérium.

1929. július 4-én ismételten kérvényezte a lelkész a lakás bérleti díjának 480 P-re való csökkentését. Ez aligha történhetett meg, mivel november 5-i határidővel a magas bérleti díjra hivatkozva felmondták a lakásbérletet.¹³⁹

A temető

Az egyházközség tagjai a reformátusok temetőjébe helyezték örök nyugalomba elhunyt hozzátartozóikat.

¹³⁶ GyEEI Iktatókönyv 394 és 468/1929.

¹³⁷ GyEEI Iktatókönyv 605/1929.

¹³⁸ GyEEI Iktatókönyv 180/1932.

¹³⁹ GyEEI Iktatókönyv 447/1929.

Ingóságok

Az 1925. január 18-i közgyűlés köszönetét fejezte ki az oltárterítőt készítő asszonyoknak.

1926 végén Raffay püspök 50 db énekeskönyvet küldött ajándékba.¹⁴⁰

1927. április 21-én a jegyző- és anyakönyveken, valamint egyéb iratokon kívül 1 db pecsétnyomó, 1 db aranygyűrű, továbbá úrvacsorai ezüstkehely, tál és osztadoboz tokban, terítővel szerepelt a leltárban.

1931-ből részletes vagyonelejtár maradt ránk a különböző ingóságokról, melyek együttes értéke elérte az 5400 pengőt. Ebben az alábbiak szerepeltek: 1 db úrvacsorai ezüstkészlet takaróval, 2 db fém gyertyatartó, 2 db fa gyertyatartó, 1 db fém feszület, 1 db úrvacsoraterítő, 1 db Biblia az oltárra, 2 db oltári virágtartó, 65 db énekeskönyv, 2 db korálkönyv, 1 db perselytálca, 2 db úrvacsorai kancsó.

Társadalmi élet

Az egyházközség a szegénysége ellenére sem mondott le a jótékonykodásról. Tanúsítja ezt az állami elemi iskola 1924. január 4-én s 1925. február 6-án felvett jegyzőkönyve. Mindkét esetben köszönetét fejezi ki az iskola az egyházközségnek azért, mert az „iskolánk szegény tanulóival szemben jelentékeny jótékonytettet tanúsított az által, hogy ruhafélével látta el, miáltal lehetővé tette, hogy a ruházatban annyira hiányos szegény tanulóink az iskolát rendesen látogathassák”.¹⁴¹ Már ezt megelőzően, 1923 karácsonyának előestéjén, december 22-én délután 4 órai kezdettel tartottak karácsonyfaünnepet az imaházban „a szegény gyermekek felruházása” érdekében.¹⁴²

1925-ben a hősök emlékünnepe, május utolsó vasárnapja pünkösdre esett.¹⁴³ Az egyház képviseltette magát a polgári fiúiskola zászlószentelési ünnepélyén is, június 21-én.¹⁴⁴

1926. június 27-re az izraelita temetőbe, a zsidó hősök emléktáblájának leleplezésére kapott meghívást a gyülekezet.¹⁴⁵ 1927. március 15-én délután a református, görögkeleti és izraelita felekezetek lelkészeivel közösen Kemény Gábor is megáldotta a Gyulai Levente Egyesület zászlaját.¹⁴⁶ Szeptemberben pedig azoknak mondtak köszönetet, akik adományaikkal hozzájárultak a bokrétaünnepélyhez.¹⁴⁷

¹⁴⁰ GyEEI Iktatókönyv 160/1926.

¹⁴¹ GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

¹⁴² Békés, 1923. december 19.

¹⁴³ Békés, 1925. május 27.

¹⁴⁴ Békés, 1925. június 17.

¹⁴⁵ GyEEI Iktatókönyv 61/1926.

¹⁴⁶ Békésmegyei Hírlap, 1927. március 17.

¹⁴⁷ Békésmegyei Hírlap, 1927. szeptember 11.

Az 1928. március 15-i, Göndöcs-kerti ünnepélyre gyülekezetünk is meghívást kapott a Gyulai Közművelődési Egyesülettől. Májusban pedig a város által átvett községi fiúpolgári iskola iskolaszékébe a lelkészt is beválasztották.¹⁴⁸

Ezek azt jelzik, hogy az egyházközség ez idő tájt kezdett aktívabb szerepet vállalni a város társadalmi életében.

Egyházi egyesületek

Gyula város polgári hagyományainak köszönhetően, röviddel az önálló egyházközség megalakulását követően napirendre került, hogy milyen egyesületeket is kellene megszervezni az egyházközség keretein belül. Úgy tűnik azonban, hogy kezdetben még nem érezték magukat kellően erősnek elődeink ahhoz, hogy önálló egyesületek szervezésébe kezdjenek, inkább a reformátusokkal közös, protestáns szervezetek létrehozása mellett voksoltak.

Az 1925. április 5-i presbiteri ülésen némi vita után úgy határoztak, hogy engednek a Lorántffy Zsuzsanna protestáns (evangélikus, református és unitárius) nőegylet felhívásának, és önálló nőegylet alapítása helyett arra szólítják fel a hölgyeket, hogy lépjenek be a fent nevezett egyesületbe. A reformátusok egyébiránt 1923 februárjában tettek közzé felhívást nőegylet alakítására.¹⁴⁹

A Bethlen Gábor Szövetség helyi csoportja nem sokkal ezt megelőzően, november 29-én mondta ki megalakulását. Ez is a protestáns összefogás jegyében született, Kemény Gábort társelnökévé, dr. Vangyel Endrét alelnökévé, a két titkár egyikévé pedig dr. Paulinyi Gyulát választották meg.¹⁵⁰

Reformátusokkal való viszony

Az 1924. január 12-i közgyűlésen a lelkész példaként állította a hívek elé, hogy egy református testvér 300 000 K-t fizetett be a templom felépítésére.

A református egyház meghívta a gyülekezetet, hogy vegyen részt az október 6-i, hősök napi megemlékezésén.¹⁵¹

Az 1925. január 12-i közgyűlésen a lelkész ismertette a reformátusok átiratát, mely szerint a temetőjükben csak annak adnak ingyen sírhelyet, aki az egyházi adóját hozzájuk fizeti, a többieknek 10 kg búzát kell fizetni érte. A harangozási díjat is duplán számolják fel az evangélikusoknak. Azt elfogadták, hogy vegyes házasságnál az esketést a menyasszony vallásán lévő lelkész végezze, s a gyermekek szülei neme szerinti vallási nevelést kapjanak. Ennek a gazdasági jellegű szigorznak ellenére a hívek között jó volt, s korszakunk folyamán általában jó is maradt a kapcsolat.

¹⁴⁸ GyEEI Iktatókönyv 96 és 154/1928.

¹⁴⁹ Békés, 1923. február 14.

¹⁵⁰ Békés, 1925. december 2.

¹⁵¹ GyEEI Iktatókönyv 108/1924.

1925. április 19-én Ravasz László református püspök jelenlétében estélyt tartott a Protestáns Irodalmi Társaság a megyeházán. Ugyanezen a napon került sor a Novák utcai iskolában a Bethlen Gábor Szövetség helyi csoportjának a megszervezésére. Délután pedig a Lorántffy Zsuzsanna Nőegylet díszközgyűlését Kemény Gábor lelkész nyitotta meg.¹⁵² A reformáció ünnepének hetében reformációi hetet rendeztek, közösen a reformátusokkal. Az alkalmak délután 3 órakor kezdődtek minden nap. Október 27-én Kemény Gábor tartott előadást a reformáció magyarországi előzményeiről, 31-én délután 3 órakor pedig a református templomban a Lorántffy Zsuzsanna Nőegylet ünnepélyén ő imádkozott. A délelőtti, ünnepi istentisztelet 9 órakor kezdődött a református templomban. A hívek innen átvonultak az evangélikus imaházba, ahol fél 11-kor vette kezdetét az igehirdetés.¹⁵³ Mikuláskor is közös istentiszteletet tartottak a református templomban, melynek célja az evangélikus templomra történő adakozás volt. A Bethlen Gábor Szövetség helyi csoportja nem sokkal ezt megelőzően, november 29-én mondta ki megalakulását az Újvárosi (Novák utcai) Olvasóköriben.¹⁵⁴

Ezzel ellentétben a katolikusokkal szemben inkább növekedett a távolság. Ezt a reverzálisok kérdésében megnyilvánuló merev álláspontjuk erősítette. Az eszterdői utolsó napján egy kultuszminiszteri rendelet is elismerte, hogy katolikus tanuló nem énekelhet más felekezet templomi és vallásos ünnepélyén. Ez a rendelet összhangban állt a katolikus egyházi törvénykönyv 1258. kánonjával, amely szigorúan tiltotta a más felekezetekkel történő együttműködést.¹⁵⁵

Az 1926. január 27-i presbiteri ülésen került sorra egy ökumenikus jellegű vallási előterjesztéshez való csatlakozás kérdése. A református, a katolikus és a görögkeleti egyház után a helybeli evangélikus egyház vezetősége is amellet foglalt állást, hogy támogatják a teljes vasárnapi munkaszünetre hozott törvények szigorú betartatását.

A január 31-i közgyűlés megköszönte Kertész Lajos református tanító eddigi kántori munkáját. Határozatot hozott arról, hogy a reformáció emléknapját, október 31-ét, a naptár szerinti napon ünnepli meg, s megkeresi az egyes hivatalok vezetőit is, hogy e napon az evangélikus hivatalnokok ünnepelhessenek. Egyben hasonló állásfoglalásra kéri a református egyházat is. Az esketési és stóladíjat február 1-jétől a református egyházban szokásos összegekhez igazították, akárcsak az egyházi adó kulcsát.

Az 1927-ben, a reformáció nagyhéten Lutherről és a hit által való megigazulásról Tátrai lelkész tartott előadást a református templomban.¹⁵⁶

Az 1928. június 14-i presbiteri ülésen örömmel adtak helyet a református egyházközség kérésének, hogy templomuk renoválása idejére használhassák az evangélikus templomot a június 11. és szeptember 15. közötti időre.¹⁵⁷

¹⁵² Békés, 1925. április 22.

¹⁵³ Békés, 1925. október 24. és 31.

¹⁵⁴ Békés, 1925. december 2.

¹⁵⁵ Békés, 1925. december 31.

¹⁵⁶ Békésmegyei Hírlap, 1927. október 23.

¹⁵⁷ GyEEI Iktatókönyv 164/1928.

Összegzés

Az első világháborút követően szinte előlről kellett kezdeni a gyülekezet megszervezését. A kezdeményezést az új felügyelő, dr. Vangyel Endre főszolgabíró vette át, akit Kuthy Dezső missziói lelkész segített.

Az önálló egyházközség 1924. augusztus 12-én alakult meg. Az év októberében az Országos Földbirtokrendező Bíróság 41 kh földet utalt ki az egyházközség számára. 1926 elején tanítót helyeztek Gyulára a kántori teendők elvégzésére. Az önállósulás feltételei ezzel megteremtődtek, bár az anyagi jellegű problémák végigkísérték a gyülekezet életét.

Mindennek ellenére, az országos gyűjtés eredményeként 1927. december 18-án felszentelték az újonnan épített templomot. A belmissziói munka felerősödött: 1929-ben megalakult a Luther Szövetség helyi csoportja, valamint az Evangélikus Nőegylet és a Leányegylet. Keresztyén Ifjúsági Egylet is szerveződött. A gyülekezet elfoglalta a város társadalmi életében az őt megillető helyet.

A lelkész gondozta a kórház és a tüdőszanatórium betegeit, s a fogházban a fiatalok számára hitoktatást is tartott. Ekkor Gyulán 110 gyermek részesült hitoktatásban.

Temetőnek a gyülekezet 1468 négyszögöl területet kapott az új városi köztemetőből. 1930. augusztus 15-ére a tanácsterem, s egy év múlva a parókia is elkészült. 1932-ben azonban a lelkész szembekerült hívei egy részével a reverzálisok szigorú megítélése miatt. A béke csak lelkészcsere révén állt helyre.

FORRÁS

Békés című folyóirat vonatkozó számai

Békésmegyei Hírlap című folyóirat vonatkozó számai

A Gyulai Evangélikus Egyházközség Irattárában (GyEEI) hozzáférhető iratok:

B. 11.: Jegyzőkönyvek (1923–1932)

C. 12.: Jegyzőkönyvek, visszaemlékezések

F. 30.: Templom- és paplaképítés költségvetése

Postakönyv (1928–1943)

Iktatókönyv (1923–1932)

IRODALOM

BMF 1929

Gergely G. A. (szerk.): Békésmegyei fejek. Békéscsaba, 1929.

NÉMETH 2004

Németh Cs.: A gyulai templom építése. BMMK, 24–25. (2004) 167–168.

**Formation and the initial years of the independent evangelical
parish of Gyula**

- Csaba Németh -

Resume

Following the First World War, it was necessary to begin the organization of the congregation almost again. From 1922, the church services were arranged with monthly regularity. The new warden, dr. Endre Vangyel chief constable took over the initiative, who was helped by Dezső Kuthy mission pastor.

The induction of Gábor Kemény mission pastor was held on 4 November 1923. While the independent parish was formed on 12 August 1924. In October of that year, the National Land Reallocating Court allocated 41 *cadastral holds* (23,6 hectare) of land for the parish. At the beginning of 1926, a schoolmaster was assigned to this place to perform the cantor's duties. Herewith the conditions of independence were created. However, the pastor left to Baja on 15 April 1927 since his salary was unsettled.

On 25 September 1927 Károly Tátrai assistant minister of mining district, the attendant of the missionary parish of Csépa was appointed to his place. The congregation's life was hounded by the financial problems. The pastor's salary of 200 *pengő* per month could have been kept up only from the relief found of mission.

In spite of that, as a result of a countrywide collection, a newly built church was dedicated on 18 December 1927. The home missionary work became stronger: in 1929 local Luther Association, Evangelical Women's Club and Girls' Club were formed. The congregation could have taken its due place in the social life of the town. They tended the patients of the hospital and the TB sanatorium arranging two church services per month in them. In the penitentiary, they gave religious instructions twice a month for the youthful persons. At this time, 110 children received religious instruction in Gyula. Between 1 December and Pentecost Bible studies were held twice a week for the adults. The members of the Christian Juvenile Club gathered in the afternoons of Sunday.

The congregation received an area of 1468 square *öl* (about 0.5 hectare) from the new municipal public cemetery as a graveyard. By the end of 1927 the church, on 15 August 1930 the new council room and in a year later the parsonage were finished. However, in 1932 the pastor conflicted with a part of the faithful because of the rigid judgment of the letters of mutual concessions. The peace was re-established only by the change of pastor.

Németh Csaba

Erkel Ferenc Múzeum

H-5700 Gyula, Kossuth u. 17.

E-mail: nemcsab@mailbox.hu

A gyulai evangélikus egyházi híveink üdvöletét az Isten!

Kedves Testvéreim!

Salki örömmel figyelem egyházeépítő megmozdulásokat és a szervezkedés terén az utóbbi időben végbetűt veszes munkásokat. Isten áldása legyen mindazoknak, akik ebben a nagy munkában körtetek foglalkodnak, veletek együtt fáradoznak. Istenes dolog az evangélium egyházának építése, a Krisztus népében való apostolhódás. Akar is tudjuk másként meghatalani Istennek híveink való és rajtuk napoként megújító áldását és halleluját, mint ha kére szívevel állunk szent egyházának szolgálatába. Isten nevében köszönetet mondok azért mindazoknak a testvéreimnek, akik Gyulán az evangélium egyházát megszervezni, tevékenységük helyét felismerelni és az egyházszereket szent szívet másokban is felgyújtani és életrehozni segítettek. Most, hogy az ifjú gyülekezet új vezetőt kap, új, erős, az eddigénél is önlustatsabb egyházi életnek kell megindulnia. Ajánlom azért az ifjú vezetőt a hívek bíródalmas szeretetébe, az egész gyülekezetet pedig és annak minden egyes tagját Isten megáldó hallelujába!

Budapest, 1923. október 31. r

testvári szeretettel
Raffay Sándor
püspök

1. kép. Raffay Sándor püspök levele, melyben üdvözlí a gyülekezet önállósítását

2. kép.
Stéberl András presbiter, az egyházközség gondnoka